

מאזן התשלומים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

הגירעון בחשבון השוטף¹ גדל בשלוש השנים האחרונות במדה רבה, ועלה מכ־850 מיליון דולרים לשנה בשנים 1978 עד 1980, ל־1.4 מיליארד דולרים ב־1981 ול־2.2 מיליארד דולרים בכל אחת מהשנים 1982 ו־1983. התפתחויות אלה מקפלות בתוכן החמרה מצטברת ברכיביו השונים של מאזן התשלומים. כמו ב־1982, גם בשנת 1983 גדל מאוד הגירעון בחשבון השוטף של הסקטור הפרטי², כתוצאה מגידול מתון ביצוא והמשך המגמות של גידול רב ביבוא, וירידה קלה בהעברות החד־צדדיות. בחשבון השוטף של הסקטור הציבורי נרשם עודף בשנת 1983, לאחר צמצום בגירעון בשנה הקודמת, התפתחות המשקפת ירידה ביבוא הביטחוני בכל אחת משנתיים אלה, וקבלת חלק ממענק הסיוע האמריקאי לשנת 1984 כבר בסוף 1983. ההתפתחויות במאזן התשלומים ב־1983 הן המשכו של תהליך, שהחל ב־1981, גבר ב־1982 והתעצם במחצית הראשונה של 1983. תהליך זה קשור במדיניות תקציבית מרחיבה משנת 1981, ובירידה מצטברת במחיר היחסי של סחר החוץ של ישראל, שגברה מאמצע 1982 — כל זאת על רקע של שפל כלכלי בעולם וקשיים מיוחדים בשוקי היצוא של ישראל. בשנת 1983 חברו לכל אלה גם ציפיות הולכות וגוברות לפיחות בשער השקל, שהתפתחו לאחר תקופה מסוימת של האטה בקצב הפיחותים, האטה שהיתה חלק ממדיניות שכוונה להורדת קצב האינפלציה. ככל שנמשכה מדיניות זו, והיעד של האטה האינפלציה לא הושג, ולעומת זאת גדל הגירעון במאזן התשלומים והחוב לחוץ לארץ — הלכו והתחזקו ציפיות הציבור לפיחות מתקן. ציפיות אלה השפיעו, כפי שיפורט בהמשך, על ההתפתחויות בשוקי המוצרים והכספים, והביאו בסופו של דבר לנטישת המדיניות האמורה.

במיון הגירעון בחשבון השוטף לשנת 1983 ניכר שינוי לעומת השנתיים שלפני כן: גידול של כמיליארד דולרים ביבוא ההון לזמן ארוך וכינוני של הסקטור הפרטי, רכיב שהיקפו בעבר היה מזערי. כמחצית מהגידול ב־1983 הוא כהלוואות לזמן ארוך וכינוני, והמחצית השנייה — בסעיף רכישת ניירות ערך בבורסה בישראל (הנרשם כהשקעות של תושבי חוץ בישראל); גידול זה משקף את התמיכה במניות הבנקים מצד גופים בחו"ל הקשורים למערכת הבנקאות הישראלית. יבוא הון זה מסווג כהשקעות, ואז אינו נרשם כגידול בחוב החיצוני, אך לפחות חלק ממנו דומה במהותו להלוואה מחוץ לארץ.

¹ עודף היבוא פחות העברות חד־צדדיות מחו"ל, שהוא הגידול בחוב נטו של המשק לחוץ לארץ.
² להגדרות מפורטות ראה לוח 2' והערות שם. על פי הגדרות אלה כולל היבוא המיוחס לסקטור הציבורי יבוא ישיר בלבד, ואינו כולל את רכיב היבוא של הצריכה הציבורית המקומית (תשומות). נעיר עוד, שדיון נפרד ברכיבי הגירעון המיוחדים לסקטור הציבורי דרוש בעיקר בניתוח שנתי, בשל תנודות שנתיים ניכרות הן ביבוא הביטחוני ומימונו והן במענקים האחרים לסקטור הציבורי. בהסתכלות ארוכת טווח מאבדת הפרדה זו מחשיבותה, וראוי לבחון את התפתחות הגירעון הכולל מול סך המקורות העומדים לרשות המשק. (ראה סעיף 2 בפרק זה.)

לוח ז"י 1
אינדיקטורים להתפתחויות במאזן התשלומים, 1977 עד 1983

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	המקור:
(מיליארדי דולרים, מחירים שוטפים)								
1. הגירעון בחשבון השוטף	0.3	0.9	0.8	1.4	2.2	2.2	לוח ז"י 2	
מזה: גירעון הסקטור הפרטי	0.2	1.2	0.6	0.6	1.7	2.3	לוח ז"י 2	
2. יבוא ההון לזמן ארוך ובינוני ¹	1.0	1.1	1.3	1.2	1.2	2.2	לוח ז"י 2	
3. החוב החיצוני נטו	8.8	9.5	10.7	11.6	13.4	15.5	לוח ז"י 21	
4. עודף היבוא								
א. סך הכול	2.4	3.1	3.7	3.8	4.4	4.8	לוח ז"י 3	
ב. למעט יבוא ביטחוני ישיר	1.3	1.6	2.5	2.1	2.2	3.3	לוח ז"י 3	
ג. למעט יבוא ביטחוני ישיר ושירותי הון נטו	0.9	1.1	1.9	1.2	1.3	2.2	לוח ז"י 3	
(שיעורי שינוי, אחוזים מעוגלים)								
5. א. היצוא, למעט שירותי הון (כמות)	11	6	4	6	5	-4	לוח ז"י 3	
ב. היבוא, למעט יבוא ביטחוני ישיר ושירותי הון (כמות)	6	5	7	-8	9	10	לוח ז"י 3	
(מדרים)								
6. שער החליפין היציג (ממוצע שנתי)								
א. לעומת דולר ארה"ב	1.05	1.75	2.54	5.13	11.43	24.27	56.24	
ב. לעומת סל 5 מטבעות ²	1.08	1.94	3.00	6.18	11.96	23.54	51.04	
7. הסחר העולמי (מדד כמות)	100	106	112	114	115	113	לוח ז"י 26	
8. תנאי הסחר של הסחורות, למעט יהלומים	100	104	99	93	92	96	לוח ז"י 3	
9. מחירי היבוא, יחסית למחירי שימושים מקומיים ³	100	110	105	108	104	98		
10. מחירי היצוא, יחסית למחירי שימושים מקומיים ⁴	100	108	104	105	98	95	חשבונות לאומיים	

(1) הלוואות לזמן ארוך ובינוני והשקעות נטו של תושבי חוץ בישראל, כולל השקעות של תושבי חוץ בבורסה בישראל.

(2) מטבעות ארה"ב, גרמניה, בריטניה, צרפת, הולנד.

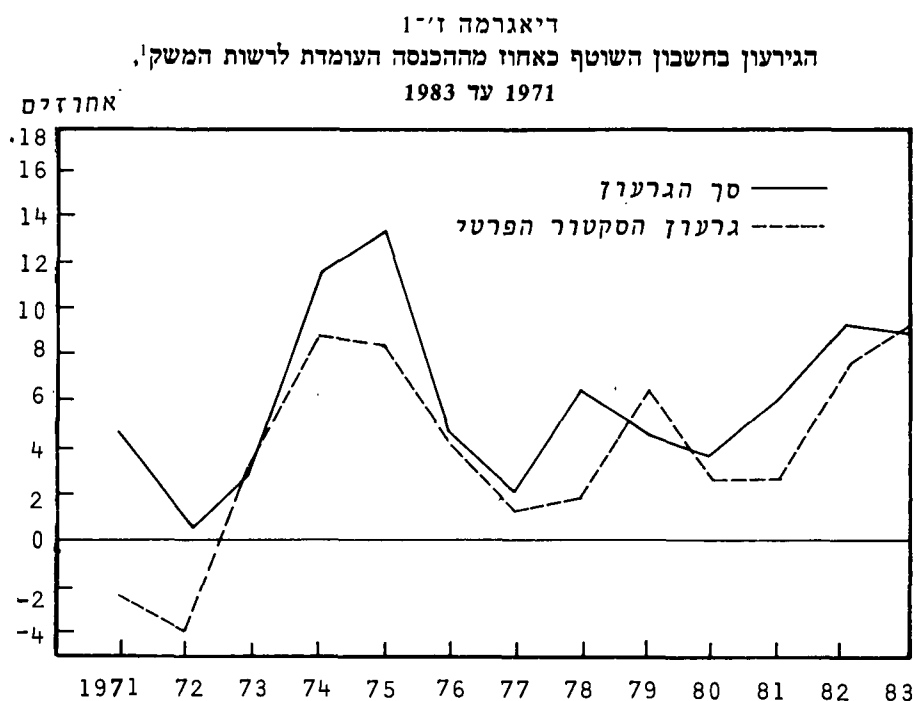
(3) מדד נגזר של חשבונאות לאומית, במחירי שוק. היבוא והשימושים אינם כוללים יבוא ביטחוני ישיר.

(4) מדד נגזר של החשבונאות הלאומית, במחיר גורמי הייצור.

יתרת הגירעון ("החשבון הבסיסי") של הסקטור הפרטי, כמיליארד ורבע דולרים, מומנה באמצעות עודף בהיקף דומה בחשבון הבסיסי של הסקטור הציבורי. היקף רכישות מטבע החוץ של הסקטור הפרטי מבנק ישראל עלה השנה על צורכי המימון של יתרת הגירעון שלו, בשל אגירה גדולה של מזומנים בידי הציבור. רכישה מוגברת זו שיקפה הן ציפיות לפיחות. והן חששות מפגיעה בנכסים הפיננסיים האחרים. בסך הכול חלה במהלך השנה ירידה ביתרות מטבע החוץ של המשק (לוח ז"י 21, סעיף 3).

הגידול המצטבר בגירעון בחשבון השוטף בשלוש השנים האחרונות מתבטא בגידול רב בחוב של המשק לחו"ל: החוב נטו עלה במהלך שלוש שנים אלה בכ-50 אחוזים. במקביל גדל יבוא שירותי ההון (נטו), המהווים כיום כרבע מעודף היבוא הכולל של המשק. הגידול בחוב החיצוני כולט במיוחד על רקע הצמיחה האטית של המשק באותה תקופה – דהיינו סטייה ממגמת הירידה ביחס שבין החוב לתוצר, שהסתמנה בשנתיים שלפני כן (דיאגרמה ז' 9). בשל התפתחויות אלה, ועליית שיעורי הריבית בעולם מאז 1980, גבר נטל החוב על המשק, במיוחד בשנתיים האחרונות (לוח ז' 23). בשנת 1983 לא גדל נטל החוב לעומת אשתקד. בהערכת החוב החיצוני של המשק חשוב לבחון, נוסף על תוואי התפתחותו, גם את הרכבו, באשר הוא משקף את יכולתו של המשק לעמוד בהתחייבויותיו בכל עת. ההרכב הנוח של החוב בישראל נובע משלושה מאפיינים: הממשלה היא הלווה הגדול ביותר; המלווים הם ממשלות זרות ויהדות התפוצות, בעוד שכלפי מערכת הבנקאות העולמית יש למשק עודף נכסים על התחייבויות; ולבסוף, הנכסים קצרי הטווח גדולים מההתחייבויות לטווח קצר. עם זאת, הצטמצם בשנה האחרונה עודף הנכסים לטווח קצר על התחייבויות אלה.

כאמור, ההתפתחויות בתחום מאזן התשלומים ב-1983 היו המשכו של תהליך שהחל ב-1981 ושבהמלכו חל גידול רב בביקושים המקומיים, מול גידול מתון בתוצר³, כך שעודף היבוא האזרחי הוכפל במהלך שנתיים: מכ-2 מיליארד דולרים ב-1981 לכ-4 מיליארד דולרים ב-

(1) ההכנסה לרשות המשק מוגדרת כסכום התוצר הלאומי הגולמי במחיר גורמי הייצור (מנוכה בשער החליפין הרשמי) וההעברות החד-צדדיות מחוץ לארץ.

³ בשלוש השנים האחרונות, הגידול המצטבר בשימושים המקומיים (למעט יבוא ביטחוני ישיר) היה של כ-20 אחוזים, לעומת גידול של 6 אחוזים בתוצר המקומי מצד השימושים ושל 9 אחוזים בתוצר מצד ענפי המשק.

1983. בשלוש השנים האחרונות היה הגידול הכמותי המצטבר ביצוא 3 אחוזים בלבד, לעומת גידול כמותי של 32 אחוזים ביבוא האזרחי, תוך שיפור בתנאי הסחר של המשק בכל אחת משלוש שנים אלה. (השיפור בתנאי הסחר קשור בעיקר בירידת מחירי הדלק, לאחר עלייתם החריגה מ-1979 עד 1980).

הגורמים המרכזיים, שהביאו להחמרה המתמשכת במאזן התשלומים מאז 1981, כוללים גורמים חיצוניים למשק, הקשורים בהתרחשויות בעולם, והתפתחויות בתוך המשק, הקשורות למדיניות באותן שנים – בתחום התקציבי, המחירי ושער החליפין. משנת 1980 ועד 1982 שרר שפל עמוק במדינות המערב וב-1983 רק החלו להתאושש ממנו – בקצב מהיר בארה"ב ואטי באירופה, שהיא עדיין השוק העיקרי ליצוא הישראלי. השפל הקיף גם את המדינות המתפתחות, שאף אליהן מופנה נתח ניכר מהיצוא הישראלי, וחלקן אף נקלע בשנתיים האחרונות למשברים כספיים. כמו כן חלה עלייה רבה בשיעורי הריבית בעולם מסוף 1979, ולמרות ירידתם מאמצע 1982, הרי רמתם הריאלית בשנת 1983 היתה גבוהה במדה ניכרת מזו של שנות השבעים. התחזקותו המתמדת של הדולר לעומת המטבעות האירופיים מאז 1980 לא קוזה על ידי שינויים מקבילים בקצבי האינפלציה של מדינות אלה, וכך חלו שינויים ניכרים במחירים היחסיים בעולם בשנים אלה. כך, למרות פיתוח בשער החליפין הריאלי של השקל לעומת הדולר בשנים 1980 עד 1982, חל ייסוף ריאלי לעומת סל מטבעות ממוצע, ובפרט – לעומת המטבעות האירופיים.

על רקע עולמי לא נוח זה, נוהלה ב-1981 מדיניות תקציבית מרחיבה, שהביאה לגידול ריאלי רב בהכנסה הפנויה ובשכר. ההשפעה המרחיבה של ההוצאה הציבורית ניכרת לכל אורך התקופה 1981 עד 1983, למרות שבכדיכיה אירעו שינויים חדים בין השנים: בשנת 1981 גדלה מאוד ההוצאה על תמיכות ותשלומי ההעברה, והגירעון התקציבי הוכפל; ב-1982, ויותר מכך ב-1983, התרחבה ההוצאה הביטחונית המקומית בעקבות המלחמה בלבנון, וכך, למרות גידול במסים, נשארו ההכנסה הפנויה והשכר הריאלי ברמה הגבוהה, שנקבעה ב-1981.

במקביל לגידול הרב בהוצאה הביטחונית המקומית מאמצע 1982, בעקבות מלחמת לבנון, נוהלה – החל מספטמבר 1982 – מדיניות שכוונה להאטת קצב האינפלציה. מדיניות זו התמקדה בקביעת קצב השינוי של מחיר מוצרי היסוד ושער החליפין ל-5 אחוזים בחודש, בניסיון להשפיע במישרין על העלויות ולשנות את הציפיות האינפלציוניות גם יחד. המדיניות שננקטה לא הצליחה להאט את האינפלציה מתחת לקצב הממוצע ששרר במשק מסוף 1979 – כ-7 אחוזים לחודש, וההוולה היחסית במחירי סחר החוץ של ישראל גברה, ככל שנמשכה מדיניות זו⁴. צירוף הגידול בביקושים המקומיים עם הוולה יחסית של סחר החוץ, הביא להפניה של ביקושים מקומיים מן התוצר אל היבוא, בעוצמה שגברה בין 1981 ל-1982. הפניית הגידול בביקושים אל היבוא התרחשה תוך ירידה בחיסכון המקומי. ירידה זו הושפעה בצד הגורמים שנמנו, גם מהקטנת האטרקטיביות של החיסכון הפיננסי, בעקבות המס שהוטל על עסקאות בשוק ההון ב-1982, וחששות מפגיעה/בנכסים הכספיים ב-1983.

ביצוא החלה השנה התאוששות מהשפל של השנה הקודמת, שפל שהשתרר לאחר שנים רבות של צמיחה מהירה. התאוששות היצוא השנה קשורה בעיקר בשוקי סחר החוץ של ישראל: גידול ניכר ביצוא לארצות הברית, עם חידוש הצמיחה שם, גידול מתון ביצוא לאירופה, וירידה ביצוא למדינות המתפתחות, השרויות עדיין בשפל ובקשיים כספיים.

מדיניות שער החליפין השפיעה לא רק על גודל הביקושים לסחורות ושירותים ועל הרכבם, אלא גם על הרכב תיק הנכסים של הציבור. כל עוד היה צפוי שהייסוף הריאלי יימשך, עבר

⁴ תיאור מפורט יותר של המדיניות, והגורמים לחוסר הצלחתה בהאטת קצב האינפלציה, ראה בפרק ג', "המחירים".

לוח ז'-2
מאזן התשלומים¹, 1979 עד 1983
(מיליוני דולרים, מקירים שוטפים)

1983	1982	1981	1980	1979	
-5,039	-4,824	-4,355	-3,775	-3,657	1. חשבון מוצרים ושירותים נטו
-3,268	-2,724	-1,735	-1,688	-2,256	א. הסקטור הפרטי
-1,771	-2,100	-2,620	-2,087	-1,401	ב. הסקטור הציבורי ²
2,862	2,616	2,930	2,966	2,793	2. העברות חדי-צדדיות נטו
948	1,063	1,147	1,136	1,091	א. הסקטור הפרטי
1,914	1,553	1,789	1,830	1,702	ב. הסקטור הציבורי
-2,177	-2,208	-1,425	-809	-864	3. החשבון השוטף נטו (1)+(2)=(3)
-2,320	-1,661	-588	-552	-1,165	א. הסקטור הפרטי
143	-547	-831	-257	301	ב. הסקטור הציבורי
2,170	1,228	1,287	1,325	1,268	4. תנועות הון נטו לזמן ארוך ובינוני
1,053	-10	-45	-132	117	א. הסקטור הפרטי ³
1,117	1,238	1,332	1,457	1,151	ב. הסקטור הציבורי ⁴
-7	-980	-138	516	404	5. החשבון הבסיסי נטו (3)+(4)=(5)
-1,267	-1,671	-633	-684	-1,048	א. הסקטור הפרטי
1,260	691	501	1,200	1,452	ב. הסקטור הציבורי
-595	76	129	-215	231	6. תנועות הון נטו לזמן קצר
-125	4	-54	32	493	א. הסקטור הפרטי פנינסי
-470	72	183	-247	-262	ב. הסקטור הציבורי ⁵
222	1,629	737	123	740	7. תנועות הון של מערכת הבנקאות הפרטית
250	112	-228	5	-956	8. טעויות והשמטות ⁶
130	-837	-500	-429	-419	9. העלייה (-) או הירידה (+) ביתרות מטבע חוץ של המוסדות המרכזיים ⁷

- (1) הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה תיקנה נתונים לגבי השנים 1980 עד 1982.
- (2) הגירעון בחשבון מוצרים ושירותים של הסקטור הציבורי מוגדר כך: יבוא ביטחוני ישיר + יבוא ממשלה לנמ"א + תשלומי ריבית נטו לחוץ לארץ - עודף שירותי נמל (ללא דלק) - עודף בשירותי התקשורת. קיים יבוא ישיר נוסף של הסקטור הציבורי, שאינו כלול כאן, בגלל קשיים בזהירות.
- (3) סעיף זה הוא הסיכום של סעיף 3 בלוח ז'-17 וסעיף 3.3 בלוח ז'-18.
- (4) כולל הקצאה של זכויות משיכה מיוחדות מקרן המטבע הבינלאומית.
- (5) אלה הן בעיקר מקדמות שמגשרות פערים בין רישום ההלוואות ארוכות הטווח מארה"ב לבין מעבר סחורות היבוא הביטחוני במכס. נתונים אלה חושבו בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לראשונה ב-1981 עם השלמת הנתונים לאחר עד שנת 1975. נתונים אלה אינם נכללים בחוב החיצוני ולא בנכסים החיצוניים של המשק.
- (6) כולל טעויות והשמטות במאזן התשלומים עם יהודה, שומרון וחבל עזה.
- (7) כולל את השינוי ביתרות מטבע חוץ בבנק ישראל ובמוסדות מרכזיים אחרים. שינויים אלה מנוכים מהשפעת השינויים בערך המטבעות הזרים ביחס לדולר, ומהפרשי שיערון על ניירות הערך הזרים בידי בנק ישראל.

הציבור מנכסים צמודי מטבע חוץ לנכסים הנקובים בשקלים (צמודי מדד או נושאי ריבית בשקלים). תוך זרימת יבוא הון למשק, התפתחות המאפיינת את סוף 1982. לאחר מכן, משהגיע הייסוף הריאלי המצטבר לממדים ניכרים, גברה בציבור ההכרה, שמדיניות זו חייבת להשתנות, והתפתחו ציפיות לפיחות מתקן. ציפיות אלה הלכו והתעצמו במחצית הראשונה של 1983, תהליך שבמהלכו הגביר הציבור את רכישות מוצרי היבוא והגדיל את הנכסים במטבע חוץ שבתיק הנכסים שלו, על חשבון הרכיב השקלי. במקום יבוא הון, תוך גידול ביתרות מטבע החוץ של המשק — תופעה שאיפיינה את סוף 1982 — היינו עדים במהלך 1983 לתהליך הפוך: רכישה גדולה של מטבע חוץ בידי הסקטור הפרטי. (השפעת רכישה זו על יתרות מטבע החוץ של המשק קוזה חלקית ביבוא הון לצורך התמיכה במניות הבנקים.)

מאז 1981 — וביתר שאת מאז ספטמבר 1982 — ירד המחיר היחסי של היצוא, של היבוא ושל הנכסים הפיננסיים⁵. ביצוא החקלאי והתעשייתי קוזה ירידה זו במדה רבה באמצעות הסדרי ביטוח השער והאשראי המוכוון; אולם יצוא השירותים, חלק מתחליפי היבוא, ותנועות ההון הושפעו ממלוא הפער בין שיעור הפיחות לבין הפרשי האינפלציה. משלא ירד קצב האינפלציה, לאחר מספר חודשים שבהם הופעלה מדיניות 5 האחוזים, ובמקביל גדלו עודף היבוא והחוב החיצוני, החלה נסיגה הדרגתית ממדיניות זו: נוספו תחליפי שער גם בתחום היבוא (חובת הפקדה כללית על יבוא מוצרי צריכה, והעלאה במסים עקיפים אחרים), וכאמצע השנה הואץ שיעור הפיחותים והועלו מסי קנייה. ייקור יבוא הסחורות הביא לצמצומו מאמצע השנה, השימוש בתחליפי שער, שניתן להפעילם בעיקר על סחר הסחורות, משתקף בהתרחבות הפער בין שער החליפין (האפקטיבי) ליבוא הסחורות לבין שער החליפין (הרשמי) ליבוא השירותים ולתנועות ההון. התפתחות זו מבטאת גם שינוי בתשואות הצפויות של הנכסים הכספיים השונים, שתרמה בעקיפין לגידול באי שיווי המשקל בשוק הכספים.

הגדלת רכיב מטבע החוץ (פת"ם ומזומנים גם יחד) בתיק הנכסים, שנבעה, כאמור, מהציפיות לפיחות, אירעה תוך כדי מכירת נכסים שקליים, כולל מניות בנקים. מכירת מניות הבנקים החלה עוד בראשית 1983, לאחר עליות תלולות בשערי מניות אלה בשנים הקודמות, אולם היא נקלטה, בידי גופים הקשורים עם הבנקים, ובחלקה מומנה ביבוא הון בהיקף גדול. משהתעצמו, באוקטובר 1983, הציפיות לפיחות, וגברו רכישות מטבע חוץ במזומן בידי הציבור, גברה מכירת המניות הבנקאיות בהיקף שהקשה מאוד על גופים אלו להמשיך את התמיכה, והבורסה נסגרה למשך שבועיים. בתקופה זו חלה תפנית חדה במדיניות: בוצע פיחות של 23 אחוזים, מחירי מוצרי היסוד הועלו ב־50 אחוזים, והושג הסדר בקשר למניות הבנקים, תוך ירידה ניכרת בערכן הריאלי. בנובמבר הוגבלו רכישות מטבע החוץ במזומנים, והן הותרו לצורך נסיעה לחו"ל בלבד. הרביע האחרון של 1983 עומד בסימן הפיחות הגדול, ועליית המחירים המואצת, שכאה בעקבותיו. הפיחות הגדול, בן 23 אחוזים, נועד במדה רבה להרגעת שוקי הכספים, לאחר שפיחות מיוחד של 7 אחוזים באוגוסט הביא לרגיעה זמנית בלבד. הניסיון להפוך באמצעות פיחות חד-פעמי את המגמה הנמשכת של הייסוף הריאלי הביא לעליית מחירים חריגה בשוקי המוצרים, ואילו הפיחות הריאלי שהושג היה מצומצם יחסית. פיחות בקצב התואם את עליית המחירים נמשך ברציפות בכל התקופה שאחרי אוקטובר 1983. ברביע האחרון של 1983 ניכר מפנה במגמות ההתפתחות במשק, כאשר בתחומים מסוימים (כמו ביבוא הסחורות) הסתמן השינוי כבר באמצע השנה. המפנה נבע, בין היתר, מירידה גדולה ברכישות של הציבור ובנזילותו (עם ירידת ערכן של המניות הבנקאיות) ומירידה תלולה בשכר הריאלי — בעקבות העלייה

⁵ ביצוא הכוונה למחיר היצוא לעומת מחיר השימושים המקומיים במחיר גורמי הייצור, וביבוא — למחיר היבוא לעומת מחיר השימושים המקומיים במחירי השוק (לוח 1-1). בנכסים הפיננסיים — המחיר היחסי הוא שער החליפין של הדולר לעומת הפרשי האינפלציה בין ישראל לארצות הברית.

החריגה במחירים. מגמות העלייה ביצוא והצמצום כיבוא נמשכו גם ברכיב הראשון של 1984, שבו נמשך המיתון בביקושים המקומיים, וגברה ההתאוששות בשוקי העולם. ההרעה הגדולה בחשבון השוטף בשלוש השנים האחרונות הביאה לגידול רב בחוב החיצוני, מגמה שלא ניתן להמשיך בה, למרות הרכבו הנוח של החוב הנוכחי, למרות הירידה בעודף היבוא ובגירעון בחשבון השוטף במחצית השנייה של 1983 ובראשית 1984 — רמתם עדיין גבוהה, ונמשך הגידול בחוב לחוץ לארץ. רמה זו של הגירעון בשנים האחרונות נובעת מגורם מכני ארוך טווח — רמה גבוהה של צריכה ציבורית, עם גירעון ניכר בתקציב — שאליו הצטרפה בשנתיים האחרונות ירידה חדה בחיסכון הפרטי. לפיכך יש להדגיש, שתנאי הכרחי למעבר של המשק לתוואי של האטה בגידול החוב החיצוני, ברמה שניתן להתמיד בה לאורך זמן, הוא צמצומה של הצריכה הציבורית, ובמקביל — גידול מחודש בחיסכון הפרטי.

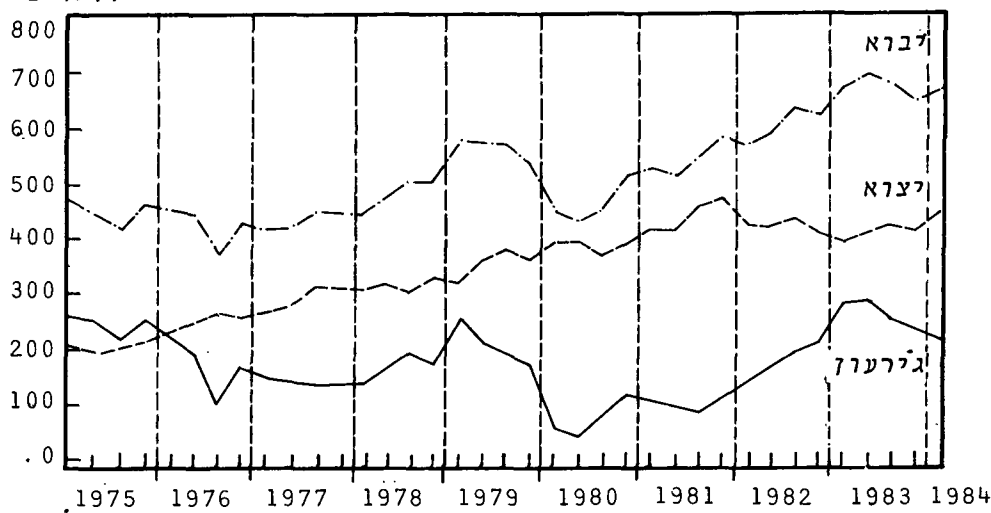
2. החשבון השוטף

במהלך 1983 גדל הגירעון בחשבון השוטף, גידול שקוּוּז רק בסוף השנה על-ידי העברות חד-צדדיות גדולות במיוחד מחוץ-לארץ. עודף יבוא הסחורות והשירותים גדל זו השנה השלישית, והגיע לכ-5 מיליארד דולרים — כרבע מהתל"ג השנתי. (ראה לוח ז'3). כרבע מעודף היבוא נרשם בסעיף שירותי ההון, שגדל ב-150 מיליון דולרים, וקשור למימון החוב החיצוני. היבוא הביטחוני הישיר ירד ב-500 מיליון דולרים, ועודף היבוא בסעיפים האחרים גדל ב-550 מיליון דולרים. המגמות שאפיינו את התפתחות עודף היבוא האמור (למעט יבוא ביטחוני ישיר ושירותי הון) מאז 1981, נמשכו עד אמצע 1983: גידול במונחי דולרים שוטפים, ויותר מזה — במונחי

דיאגרמה ז'2 הגירעון המסחרי, למעט יהלומים ודלק, 1975 עד 1983

(נחונים רבעוניים מנוכי עונתיות)

מיליוני
דולרים

(1) במחירי 1972.

לוח ז'-3
חשבון סחורות ושירותים¹, 1980 עד 1983

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת ²												
בכמות				במחיר								
1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	
(אחוזים)								(מיליוני דולרים)				
13.7	12.3	20.4	— 20.3	— 4.0	— 6.9	— 4.5	14.3	5,665	5,190	4,964	4,316	1. יבוא
— 8.1	7.6	— 6.2	4.1	— 8.6	— 12.9	2.9	44.6	1,608	1,914	2,043	2,116	א. סחורות, למעט דלק ויהלומים
37.8	18.1	— 47.3	11.3	0.7	— 8.5	— 10.3	9.3	782	572	529	1,120	ב. דלק
11.0	10.5	20.6	— 3.0	— 2.2	— 2.3	— 3.8	14.9	2,897	2,669	2,473	2,133	ג. יהלומים
8.3	2.0	23.7	5.0	1.1	— 1.4	— 4.9	15.4	677	618	614	522	ד. שירותים למעט הון
10.3	10.3	9.2	— 8.1	— 3.9	— 6.5	— 4.7	18.1	11,629	10,963	10,624	10,208	ה. יוש"ע ³
								2,666	2,754	2,320	1,966	ו. סך יבוא אזורי למעט הון
								1,028	1,552	2,190	1,693	ז. יבוא שירותי הון
								15,323	15,269	15,134	13,866	ח. יבוא ביטחוני ישיר
												ט. סך כל היבוא
												2. יצוא
— 0.8	1.4	13.3	8.9	— 3.6	— 5.4	— 3.3	14.7	3,826	4,002	4,171	3,806	א. סחורות, למעט יהלומים
13.8	— 9.9	— 19.0	9.0	— 2.8	— 5.9	— 6.5	5.6	1,001	905	1,067	1,409	ב. יהלומים
1.5	— 6.8	3.4	1.3	2.5	1.9	1.3	15.6	3,226	3,103	3,266	3,117	ג. שירותים למעט הון
1.0	— 6.0	12.0	7.0	4.8	4.7	— 0.2	15.6	822	777	789	706	ד. יוש"ע
1.6	— 3.7	4.8	5.7	— 0.6	— 1.8	— 1.9	14.0	8,875	8,786	9,294	9,039	ה. סך יצוא למעט הון
								1,409	1,658	1,485	1,052	ו. יצוא שירותי הון
								10,284	10,445	10,779	10,091	ז. סך כל היצוא
												3. הגירעון המסחרי, למעט יוש"ע
49.7	53.1	57.3	— 66.7	3.4	— 2.1	— 1.3	— 9.4	1,838	1,187	793	510	א. למעט יהלומים ויבוא דלק
								218	333	538	289	ב. עודף השוטר ביהלומים
31.0	62.9	— 4.3	— 48.5	— 11.0	— 26.0	2.8	62.4	3,228	2,769	2,298	2,337	ג. סך הגירעון המסחרי
								2,754	2,177	1,330	1,169	4. עודף היבוא האזורי, למעט הון
								1,257	1,096	835	914	5. יבוא שירותי הון נטו
								4,011	3,272	2,165	2,083	6. עודף היבוא האזורי
								5,039	4,824	4,355	3,775	7. סך כל עודף היבוא

(1) על בסיס רישום יבוא סחורות סי"פ ויצוא סחורות פו"ב.

(2) סיכום הלוחות ושיעורי השינוי חושבו לפני עיגול המספרים.

(3) יהודה, שומרון וחבל עזה.

המקור: עיבודי בנק ישראל, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כמות⁶: היבוא גדל במהירות, בכ־10 אחוזים לשנה, ואילו היצוא גדל בשיעור מזערי בלבד (בממוצע — פחות מאחוז לשנה), כל זאת תוך שיפור בתנאי הסחר, הנובע בעיקרו מירידת מחירי הדלק והמעבר לשימוש בפחם. החל מאמצע שנת 1983 מסתמן שינוי בהתפתחות: עלייה ביצוא וירידה ניכרת יותר ביבוא. (ראה דיאגרמה ז'2). עם זאת, עודף היבוא במחצית השנייה של השנה עדיין גבוה מהרמה הממוצעת בשנת 1982.

יצוא הסחורות ויצוא השירותים (למעט שירותי הון) עלו ב־1983 בשיעור דומה, בכאחוז וחצי (כמותית). לאחר ירידה של כ־4 אחוזים בסך היצוא בשנה הקודמת. התפתחות היצוא בשנתיים אלו חורגת ממגמת צמיחתו המהירה, תוך עלייה מתמדת במשקל היצוא בתוצר, שאיפיינה את המשק הישראלי בעשור הקודם. הגידול המזערי ביצוא מסכם השנה צמיחה ניכרת במספר מגזרים, וצמצום באחרים. ביצוא הסחורות — נצטמצם היצוא החקלאי, וירידה חדה במיוחד נרשמה ביצוא התעשייתי הביטחוני. לעומת זאת גדל יצוא היהלומים, גידול המבשר, כנראה, יציאה משפל ממושך בענף זה, והתרחב היצוא התעשייתי האחר, לשימושים אזרחיים. ביצוא השירותים — עלה היקף יצוא שירותי התיירות, ובמקביל ירדו סעיפים אחרים של יצוא השירותים.

בהרכב היבוא, על פי יעדיו הסופיים, אירעו בשנים האחרונות שינויים ניכרים (ראה לוח ז'4): מרביתם — ביבוא הישיר של מוצרים מוגמרים ושירותים, ומיעוטם — ביבוא סחורות ושירותים המשמשים כתשומות לייצור המקומי, המופנה לאותם יעדים. עיקר הירידה התרכז ביבוא הביטחוני הישיר ובתשומות המשמשות לייצור ליצוא, בשל הירידה בהיקף היצוא

לוח ז'4

הרכב היבוא על פי יעדים סופיים, 1979 עד 1983

(דולרים, מחירים שוטפים)

1983	1982	1981	1980	1979	
					(אחוזים)
100	100	100	100	100	סך כל היבוא
26	25	26	24	25	לצריכה פרטית
13	16	21	19	17	לצריכה ציבורית
14	12	11	11	14	להשקעות
23	24	26	30	28	ליצוא
0	0	— 3	— 1	1	השקעה במלאי
24	23	19	17	15	אחר

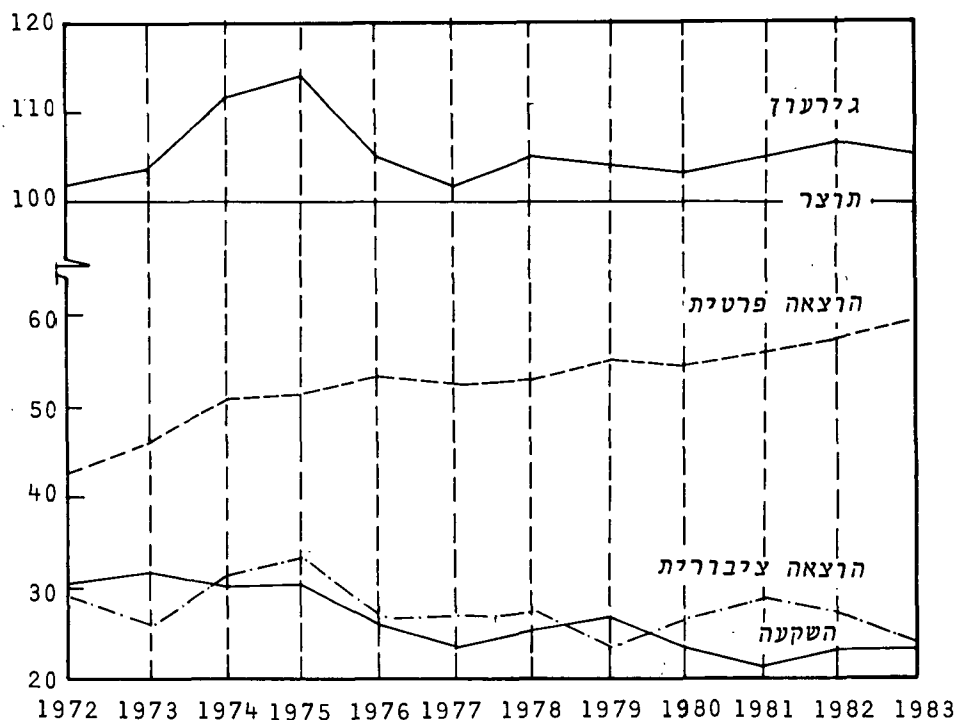
הערה: החישוב נעשה על-פי לוח חשומה-תפוקה לשנת 1977/78. היבוא האחר כולל יבוא שירותי הון ותשלומים אחרים לגורמי ייצור מחוץ לארץ. כיוון שהללו משקפים, בעיקר, תשלומים על חשבון הלוואות עבר, אין אפשרות לחלק יבוא זה בין יעדים סופיים בשנה מסוימת. המקור: עיבודי בנק ישראל.

⁶ התחזקות הדולר של ארצות הברית משתקפת במחירי סחר החוץ של ישראל: מאחר שסחר החוץ נקוב בדולרים, וחלק ניכר מהסחר נערך עם ארצות אירופה, שמחירי מוצריהן הוזלו במונחי דולרים, נוצרה מאז אמצע 1980 מגמת ירידה במחירים הדולריים של רכיבי סחר החוץ של ישראל. שונות בהתפלגות הגיאוגרפית של רכיבי סחר החוץ של ישראל הביאה לשונות בהתפתחות המחירים.

והשינויים בהרכבו. כנגד זאת, ניכרת עלייה במשקל היבוא הישיר של נכסי השקעה ועלייה ביבוא שירותי ההון, המשקפת בעיקרה תשלומי ריבית על הלוואות שנלקחו בעבר. חלקו של סך היבוא המופנה לצריכה הפרטית נותר על רמה גבוהה, תוך גידול כמותי רב ביבוא סחורות מוגמרות ושירותי תיירות, וירידה תלולה במיוחד במחיריהם, במונחי דולרים.

הממשלה משפיעה על גודל הגירעון השוטף גם במישור, בקביעת היקף ההוצאה הציבורית והרכבה, גם בעקיפין — דרך מדיניותה הכוללת, המשפיעה על ההוצאה הפרטית, על ההשקעה ועל צמיחת התוצר. הגירעון בחשבון השוטף שווה (זהותית) לפער שבין ההוצאה הלאומית הכוללת, שאינה ממומנת במענקים מחוץ-לארץ, לבין התוצר הלאומי. ככל שהמשק קרוב יותר לתעסוקה מלאה, כך נקבע גודלו של הגירעון בחשבון השוטף יותר על פי רמתה של ההוצאה הלאומית בהשוואה לתוצר, ופחות על פי הרכבה. גידול בהוצאה מתבטא אז בגלישה לגירעון

דיאגרמה ז'-3
רכיבי ההוצאה הלאומית הכוללת והגירעון בחשבון השוטף, 1972 עד 1983
(אחוזים מהתוצר הלאומי הגולמי, בשער חליפין רשמי)

הגירעון — בחשבון השוטף — בשער חליפין רשמי.
ההוצאה הפרטית — צריכה פרטית בניכוי העברות חד צדדיות מחוץ לארץ לסקטור הפרטי.
ההוצאה הציבורית — צריכה ציבורית כוללת בניכוי העברות חד צדדיות מחוץ לארץ לסקטור הציבורי.
השקעה — ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים ובמלאי.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וניכודי בנק ישראל.

במאזן התשלומים⁷. בדיאגרמה ז' 3 מוצגת התפתחות הגירעון בחשבון השוטף ורכיבי ההוצאה הלאומית הכוללת, במונחי תוצר: הצריכה הציבורית הכוללת, שאינה ממומנת במענקים מחוץ-לארץ, הצריכה הפרטית, בניכוי מענקים מחוץ לארץ לסקטור הפרטי, וההשקעה. הדיאגרמה מראה, כי במונחי תוצר הוכפל הגירעון בחשבון השוטף בין 1980 ל-1982, והירידה הקלה בו ב-1983 אירעה כזכור, עקב העברה גבוהה במיוחד של מענקים, בסוף השנה.

ההוצאה הציבורית, שאינה ממומנת במענקים מחוץ לארץ, גדלה בשנים 1980 ו-1981 והגיעה ל-28 אחוזים מהתוצר, השיעור הגבוה ביותר מאז מלחמת יום הכיפורים ותקופת ההצטיידות שאחריה. בשנתיים האחרונות ירד רכיב זה (במונחי תוצר), בעיקר משום שהצמצום ביכוא הביטחוני הישיר היה רב יותר מהעלייה בצריכה הביטחונית המקומית.

הצריכה הפרטית במונחי תוצר, בניכוי מענקים מחוץ לארץ לסקטור הפרטי⁸, עלתה בשיעור מתון בין השנים 1974 ל-1980, והגיעה לכדי 54 אחוזים מהתוצר. בשלוש השנים האחרונות הואץ מאוד קצב גידול הצריכה, והגיע ל-60 אחוזים מהתוצר בשנת 1983. האצה זו משקפת התרחבות רבה בצריכה הפרטית (שנבעה בעיקרה מהוזלה יחסית של מוצרי היכוא בשנים האחרונות), וירידה מתונה במענקים מחוץ לארץ לסקטור הפרטי בשנים אלו.

הרמה הגבוהה של ההוצאה הציבורית בעשור האחרון והגידול בהוצאה הפרטית לא התבטאו כמלואם בגידול בגירעון השוטף, בשל מגמת הירידה בהשקעה, במונחי תוצר: מ-30 אחוזים בשנים 1972 עד 1975 ועד ל-21 אחוזים ב-1981. בשנתיים האחרונות חל שינוי במגמה: נכלמה הירידה בהשקעה, ומשקלה בתוצר אף עלה ל-23 אחוזים. הירידה בהשקעה, אם כי היא תורמת לירידה בגירעון בחשבון השוטף בטווח הקצר, הרי בטווח הארוך השפעתה הפוכה: צמיחה מועטה בתוצר, המאפיינת את המשק הישראלי בשנים אלו, וגלישה רבה יותר של ההוצאה הכוללת לגירעון בחשבון השוטף.

על רקע זה בולט הצורך המיידי בצמצום נוסף של ההוצאה הציבורית, בצד האטת הגידול החריג בצריכה הפרטית, כדי לאפשר רמת השקעה גבוהה יותר והחשת הצמיחה בתוצר, במגבלת גירעון סביר בחשבון השוטף של מאזן התשלומים. יתר על כן: בטווח הארוך מותנית בלימת גידולו של החוב החיצוני (שפירושה איוון בחשבון השוטף) בהורדה משמעותית במשקל ההוצאה הציבורית בתוצר.

תרומתה העקיפה של הממשלה להתפתחות הגירעון, דרך השפעתה על פעולות הסקטור הפרטי, היא מורכבת: היקף ההוצאה הציבורית והרכבה, כמו גם מדיניות המסים הכוללת, מדיניות הכוונת האשראי, מדיניות שער החליפין והסכמי הסחר עם מדינות שונות – לכולם השלכות על הפעילות היצרנית והצרכנית של הסקטור הפרטי; על כן, בסופו של דבר, לכולם השלכות על הגירעון. נתמקד כאן במדיניות שער החליפין של הממשלה בשלוש השנים האחרונות.

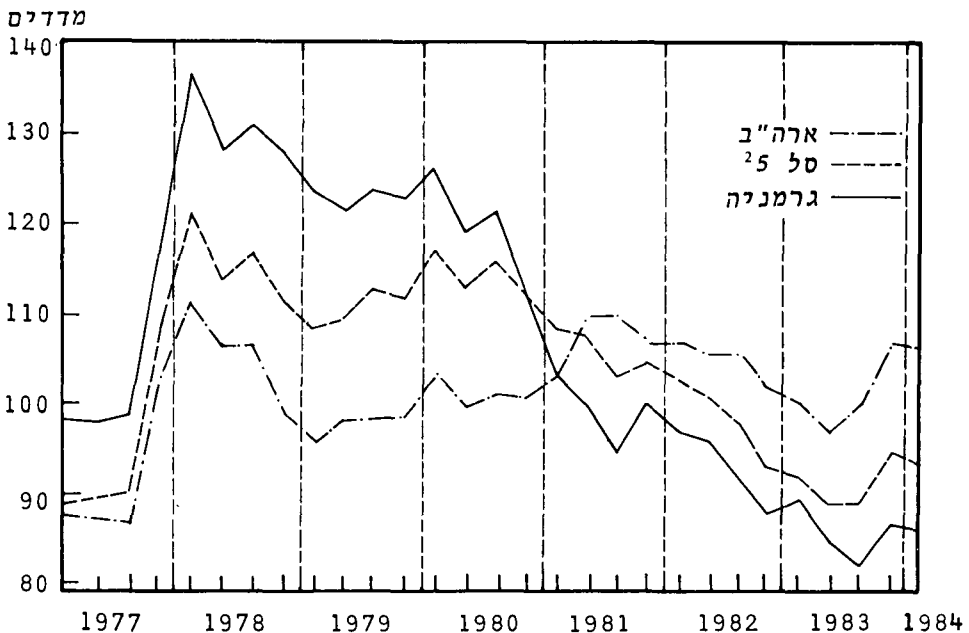
באמצע שנת 1980 החל תהליך, הנמשך עדיין, של התחזקות מהירה בשער הדולר לעומת מרבית המטבעות האחרים, כולל מטבעות מדינות אירופה, שעמן סוחרת ישראל בהיקף נרחב. תהליך זה, שלא לוהה בשינוי מקביל ברמת המחירים בארצות השונות, שינה מאוד את המחירים היחסיים של סחורות בשוקי העולם. התפתחות המחירים בעולם הצביה קושי חמור בפני המשק הישראלי – שהוא קטן בממדיו והיקף הסחר שלו גדול, יחסית – ואין בכוחה של מדיניות שער חליפין נומינלי להתגבר עליו. השינוי ביעדי היצוא, המתחייב משינוי המחירים היחסיים

⁷ לא כן כאשר המשק שרוי באבטלה: אז ניתן להגדיל ביקושים ללא גידול בגירעון, באמצעות הפעלת מדיניות כוללת, שתתרגם את הגידול בביקושים לגידול בתוצר הלאומי.

⁸ אין אנו טוענים, כי ההעברות החד-צדדיות לסקטור הפרטי מממנות דווקא צריכה; כוונתנו להדגיש את ההפרדה בין צריכה פרטית וציבורית לבין השקעה, התורמת לצמיחת התוצר בעתיד.

דיאגרמה ז'4

מחירי מוצרים תעשייתיים¹ בחוץ לארץ ביחס למחירים המקומיים, 1977 עד 1983
(מדדים רבעוניים, 1972 = 100)

(1) מחירים סיטוניים של תפוקת התעשייה בחוץ לארץ במונחי שקלים מחולקים במחירים המקומיים המתאימים.
(2) סל 5 הוא סל המורכב ממטבעות של 5 ארצות הסחר העיקריות — ארה"ב, גרמניה, בריטניה, צרפת והולנד.
המקור: IFS, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

בעולם, צורך זמן, בעוד שההסטה של היבוא קלה יותר, ומערימה קשיים בפני יצרנים מקומיים של תחליפי היבוא. על רקע זה הואץ פיתוח השקל ביחס לדולר במהלך 1981, האצה שהביאה לעלייה ניכרת במחירי היחסי של סחורות בארה"ב לעומת סחורות בישראל. (ראה לוח ז'5 ודיאגרמה ז'4). האצה זו לא הצליחה למנוע את ההרעה הניכרת, שחלה במחירים היחסיים של אירופה לעומת ישראל. בממוצע, במונחי סל מטבעות המשוקלל במשקלות הסחר הישראלי, נרשמה הרעה במחירי היחסי. הניסיון להבטיח מחיר יחסי יציב במונחי סל מטבעות, באמצעות פיתוח בשער החליפין הנומינלי, נפסק לקראת סוף 1981, מחשש להחשה באינפלציה המקומית, צד אחד, ומתוך ציפיות להפסקת תהליך התחזקות הדולר, ואולי להיפוכו, מצד שני.

בסוף 1982 ננקטה מדיניות האטה בפחותים, שנסתיימה בתפנית לקראת סוף 1983 — מהלך שתואר במפורט בסעיף הקודם. כך ירד, במרוצת שלוש שנים, המחיר היחסי במונחי סל 5 המטבעות כ-20 אחוזים — ויותר מזה במונחי סל המטבעות של 4 מדינות אירופה, בעוד שהמחיר היחסי של סחורות בארה"ב בהשוואה לישראל חזר ב-1983 לרמה הממוצעת של 1980. במגבלות שניצבו בפני מדיניות שער החליפין הנומינלי, ועל רקע רתימתו של מכשיר זה למלחמה באינפלציה, פנתה הממשלה לאמצעים חלופיים כדי להגן על סחר החוץ. ב-1981 ניתן סיוע מיוחד למספר מגזרי יצוא, שנקלעו לקשיים מיוחדים; לקראת סוף 1981 הוחל בהסדר של ביטוח שער ליצואנים. ההסדר בא להבטיח ליצואן מחיר יחסי יציב של סל מטבעות כנגד רמת

לוח ז' 5
המחירים היחסיים של מוצרים תעשייתיים בארה"ב ובאירופה, לעומת ישראל,
1980 עד 1983¹
 (מדדים, 1980=100)

ארה"ב	אירופה	במונחי סל 5 מטבעות	סל 4 מטבעות אירופיים לעומת הדולר ²
1980	100	100	100
1981	106	87	82
1982	104	78	75
1983	100	70	70

(1) ראה פירוט בלוח ז' 30.
 (2) סל 4 מדינות אירופה — מטבעות בריטניה, גרמניה, צרפת והולנד.
 המקור: טוני בנק ישראל.

המחירים המקומית, למשך תקופת הייצור, תמורת פרמיה בשיעור שונה, לפי יעדי היצוא. בכך ניתן ביטוי לרצון למתן את השפעת השינוי במחירים היחסיים בעולם. תחולתו של ההסכם הורחבה במרוצת השנים, והוא מקיף עתה את מרבית יצוא הסחורות ומגזרים מצומצמים ביצוא השירותים (שירותי המלונאות, למשל).

במקביל פעלה הממשלה גם בתחום המסים על היבוא: לאחר הורדה בשיעורי המס על מוצרים עתירי-מס במהלך 1981, ועל רקע הוזלה ניכרת נוספת במוצרי הצריכה, שמקורה בהתפתחות המחירים בחוץ-לארץ — החלה ב-1982 פעילות המכוונת לצמצום היבוא, והיא התגברה במהלך 1983: שיעורי המסים על היבוא הועלו ביוני 1982 יותר משעלו שיעורי המס על סחורות מקומיות, והוטל מס נסיעות למשך שישה חודשים. באמצע 1983 חודש מס הנסיעות ואף הועלה. כן הוטלה חובת הפקדה, שגלום בה רכיב מס גבוה, על שורה של מוצרי צריכה מובהקים, בצד מוצרים שיש להם תחליפים קרובים מייצור מקומי, והועלו מסי הקנייה. עוד ננקטו צעדים מינהליים והוטלו היטלים מיוחדים, במסגרת החוק למניעת יבוא בתנאי היצף, כנגד יבוא שהיווה איום ממשי על ייצור מקומי, כדי למנוע סגירת מפעלים ואבטלה. מדיניות זו, של הגנה על תוצרת הארץ, יחד עם מדיניות שער החליפין של אותה תקופה, גרמה להוזלה דיפרנציאלית ביבוא: קטנה יותר במוצרים שיש להם תחליף מקומי, וגדולה יותר באחרים. התרחבות מערכת תחליפי השער ביצוא וביבוא (למותר לציין את נזקיה בעיות הקצאת המקורות) — הקטינה את השפעת ההאטה בפיחות הנומינלי על צמצום התוצר, בעיקר ב-1983, ובכך תרמה למניעת גידול באבטלה ולהתאוששות מסוימת בגידול בתוצר. עם זאת, גרמה הממשלה, במדיניות האטת הפיחות, שנתפשה כזמנית, להגדלה ניכרת בהוצאה לצריכה פרטית, ובכך עיקר תרומתה להחמרה בגירעון במהלך 1983. נוסף על כך תרמה מדיניות זו לעלייה בהשקעה, תופעה שהיא חיובית כשלעצמה.

יש לציין, שעם ביצוע התפנית במדיניות שער החליפין הנומינלי, בסוף 1983, הצטמצמו תשלומי הממשלה ליצואנים במסגרת הסדר ביטוח השער, ירידה הנובעת ממבנה ההסדר. עם זאת לא בוצעה התאמה מקבילה בצד היבוא.

להתפתחות השווקים העולמיים נודעת חשיבות רבה בעיקר בהשפעתה על היצוא הישראלי, אך גם על היבוא. התפתחותם נסקרה בסעיף הקודם, והשפעתה תפורט בהמשך, בדיון המפורט על רכיבי היבוא והיצוא.

השפעתן המשולבת של ההתפתחויות החיצוניות למשק וההתפתחויות מבית מתבטאת בייסוף ריאלי ניכר. אינדיקטור לכך (ראה לוח ז'1) נמצא בירידה הרבה במחירי היבוא, יחסית למחירי השימושים המקומיים, שנצטברה לכדי 15 אחוזים בשלוש השנים, ובירידה במחירי היצוא, בשיעור של 10 אחוזים באותה תקופה.

א. יבוא הסחורות⁹

יבוא הסחורות ירד בשנת 1983, ירידה המבטאת את הצמצום הרב ביבוא הביטחוני הישיר וביבוא הדלק. (ראה לוח ז'6). למעט שני רכיבים אלה, גדל יבוא הסחורות ב-500 מיליון דולרים, שהם גידול כמותי של 14 אחוזים (לאחר 12 אחוזים בשנת 1982). כשישים אחוזים מיבוא זה הוא יבוא תשומות לייצור, שעלו כמותית ב-7 אחוזים, והיתר – מוצרים מוגמרים: נכסי השקעה, שעלו ב-33 אחוזים, וסחורות לצריכה פרטית, שגדלו ב-20 אחוזים, כמותית. ההבדל בשיעורי הגידול בשלוש השנים האחרונות בין יבוא התשומות ליבוא המוצרים המוגמרים קשור בפער בין התפתחות התוצר להתפתחות השימושים בשנים אלו, ויש ביניהם השפעות גומלין, כמתואר לעיל. התוצר גדל בכ-2 אחוזים לשנה, בממוצע, ואילו השימושים – ב-5 אחוזים לשנה. היבוא הביטחוני הישיר ויבוא הדלק משתנים מאוד, משנה לשנה, ואת ההחלטה על גודלם מקבלת הממשלה. יבוא הסחורות האחרות שמר על משקל יציב למדי בסך השימושים, עד לשנת 1981, ואילו בשנתיים האחרונות עלה גידולו במדה ניכרת על גידול השימושים.

קצב העלייה במחירי היבוא החל מ-1981 ועד לאמצע 1983 היה אטי, כאמור, מקצב עליית המחירים המקומיים. כתוצאה ממכלול השינויים בשער החליפין ובמסים. ההוזלה היחסית של היבוא עד לאמצע 1983 היתה גדולה יותר במוצרים, שאין להם תחליפים קרובים מייצור מקומי, וקטנה יותר באחרים. ההפרש בין שיעורי המס המוטלים על סחורות שונות יוצר שערי חליפין אפקטיביים שונים מאוד בסעיפי יבוא שונים וחיסוי גבוה במספר מגזרים. (ראה לוח ז'7). הנזק בעיות ההקצאה היעילה של המקורות ברור, והוא לא תוקן אף בסוף השנה, עם הנסיגה ממדיניות האטת הפיחותים¹⁰. לעומת זאת איפשרו צעדים אלה, בין היתר, גידול בתוצר המקומי בשנת 1983, ומנעו שינויים מבניים במערכת הייצור, תהליך שנזקו ממושך.

הירידה במחיר היחסי של היבוא, והציפיות לפיחות גדול ולשינוי במסים על היבוא, הגבירו את הביקוש של משקי בית למוצרי צריכה בני קיימא ולנסיעות לחוץ-לארץ, ואת ביקוש הפירמות לנכסי השקעה מיובאים. מגמה זו נתחזקה על רקע חשש, מפגיעה ברכוש הפיננסי. בבהינתן התפלגות יבוא הסחורות על פי ארצות המקור (ראה לוח ז'8) ניכרת השפעת ההתחזקות בשער הדולר כנגד מטבעות אחרים: היבוא מצפון אמריקה עלה פחות מהיבוא שמקורו באירופה וביתר הארצות. זאת – כשהיבוא נתון בדולרים, במחירים שוטפים. במונחים כמותיים ההסטה לאירופה גדולה הרבה יותר.

⁹ למעט יבוא היהלומים, הנדון בנפרד בסעיף ג' בהמשך, ויבוא הסחורות מיוש"ע, הנדון בסעיף ה'.
¹⁰ יתר על כן, בצעדים אלו היה משום תרומה לאי-הצלחתה של מדיניות האטת הפיחותים, בכך שמנעו את השפעת היבוא המוגבר על האטת המחירים המקומיים, ראה פרק ג', "המחירים".

לוח ז' 6

יבוא הסחורות (למעט יבוא ביטחוני ישיר) לפי ייעודים¹, 1980 עד 1983

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת ²											
במחיר				בכמות							
1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980
(מיליוני דולרים)				(אחוזים)							
544	756	832	952	18.5	-8.2	-12.1	-5.1	20.5	25.2	51.4	-26.7
189	305	359	456	4.0	-10.1	-5.2	-4.0	32.4	24.2	80.1	-22.2
969	1,037	1,295	1,705	7.3	-1.1	0.7	-0.8	32.8	24.0	8.2	-24.4
775	810	997	1,312	7.9	-0.8	2.6	0.2	31.4	19.9	5.5	-16.0
6,431	6,112	5,906	5,852	22.9	-2.8	-9.6	-5.5	4.8	6.9	-2.2	-6.3
2,116	2,043	1,914	1,608	44.6	2.9	-12.9	-8.6	-8.1	7.6	-6.2	4.1
1,120	529	572	782	9.3	-10.3	-8.5	-0.7	37.8	18.1	-47.3	11.3
3,195	3,540	3,420	3,462	15.8	-4.6	-7.9	-5.0	6.6	4.9	16.1	-15.3
66	58	73	139								
7,878	7,847	7,960	8,370	20.4	-3.1	-8.5	-4.6	10.2	10.9	2.8	-11.5
325	311	284	315								
224	289	258	273	21.0	-4.2	-2.2	1.0	4.7	-8.4	34.3	9.8
7,777	7,825	7,934	8,328	20.0	-3.7	-7.9	-4.3	9.7	10.1	4.5	-10.4
4,317	4,964	5,190	5,665	14.3	-4.5	-6.9	-4.0	13.7	12.3	20.4	-20.3

(1) על בסיס רישום היבוא סי"פ.
 (2) שיעורי השינוי חושבו לפני עיגול המספרים.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ז' 7
שערי חליפין ביבוא, 1975 עד 1983
(שקלים לדולר)

1983 ¹	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	1975	
56.2	24.3	11.4	5.1	2.5	1.7	1.05	0.79	0.63	1. שער חליפין יציג
									2. שערי חליפין אפקטיביים
84.3	32.7	14.1	7.1	3.5	2.5	1.74	1.40	0.87	נכסי צריכה: שוטפת
127.5	54.2	25.1	12.5	6.1	4.1	2.61	2.05	1.51	בני קיימא
63.5	27.7	13.1	5.7	3.0	2.0	1.31	1.01	0.79	נכסי השקעה: מכונות וציוד
109.0	47.2	23.8	8.1	4.7	3.7	2.22	1.64	1.23	כלי תחבורה ²
64.1	27.6	12.4	5.6	2.9	1.9	1.24	0.94	0.71	תשומות לייצור מקומי
69.3	29.7	13.2	5.8	3.1	2.0	1.31	0.99	0.76	סך יבוא הסחורות
									3. שיעורי פיתוח ממוצעים ³
131	113	124	104	45	67	33	25		בשער החליפין היציג
									בשער החליפין האפקטיבי
158	132	100	103	41	42	24	57		נכסי צריכה: שוטפת
⁴ 135	116	100	107	46	59	27	29		בני קיימא
129	111	121	93	45	55	30	24		נכסי השקעה: מכונות וציוד
131	98	194	73	28	65	35	31		כלי תחבורה ²
132	123	121	94	51	54	32	32		תשומות לייצור מקומי
133	125	128	87	55	53	32	30		סך יבוא הסחורות

(1) נתונים ארעיים.

(2) יבשתיים.

(3) שיעורי השינוי חושבו לפני עיגול המספרים.

(4) שיעור הפיתוח הממוצע הנמוך משקף, בין היתר, את העובדה, שהיבוא בסעיף זה התרכז במחצית השנה הראשונה. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

(1) סחורות לצריכה פרטית

יבוא המוצרים לצריכה שוטפת גדל בכמותו ב-1983 מעבר לגידול בצריכה השוטפת הכוללת: יבוא המזון גדל ב-9 אחוזים, ושאר היבוא — ב-17 אחוזים; שיעורי גידול אלה מתונים יותר בממוצע מאשר בשנתיים הקודמות. בסעיף יבוא המזון ירדו המחירים, בדולרים, ירידה תלולה במיוחד: 11 אחוזים בשנת 1983, לאחר 27 אחוזים בשנה הקודמת. ירידה זו משקפת, בין היתר, את התפתחות מחירי הסחורות הראשוניות בעולם, שהגיעו לשפל ב-1982, ועלו במחינות ב-1983.

יבוא נכסי תצרוכת בני קיימא גדל בשלוש השנים האחרונות בשיעור של 43 אחוזים בממוצע לשנה. יבוא זה היה נתון למחזורי רכישות כעבר, אך עוצמת המחזור הנוכחי ומשכו מפתיעים. נראה, שנוסף על המחזוריות, יש בכך ביטוי לעלייה ברמת הצריכה של מוצרים אלה.

לוח ז' 8-
ההתפלגות הגיאוגרפית של מקורות יבוא הסחורות¹, 1980 עד 1983
(דולרים שוטפים, אחוזים)

	1983	1982	1981	1980
אירופה ²	57	56	55	54
צפון אמריקה	28	29	31	32
היתר	15	15	14	14
סך הכול	100	100	100	100

(1) למעט יבוא ביטחוני ישיר, דלק ויהלומים.

(2) השוק המשותף ואפס"א.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שיעורי המס על יבוא המוצרים לצריכה פרטית הועלו, במהלך השנתיים האחרונות, במדה שונה: שער החליפין האפקטיבי עלה פחות בקבוצת המוצרים בני הקיימא, שלרובם אין תחליף קרוב מייצור מקומי, ובשיעור גבוה יותר בקבוצת המוצרים לצריכה שוטפת, שרובם מיוצרים גם בארץ. (ראה לוח ז' 7).

באמצע השנה, כאמור, החלה ירידה ביבוא המוצרים לצריכה הפרטית בעקבות ייקורם הרב, ורמת יבוא זה חזרה ברביע הרביעי לרמה ששררה בתחילת 1982. (ראה דיאגרמה ז' 5א').

(2) יבוא נכסי השקעה

יבוא נכסי השקעה גדל ב־1983 בכ־33 אחוזים לאחר גידול של 24 אחוזים בשנה הקודמת. מרבית היבוא, כ־77 אחוזים, התרכזה במכונות וציוד, שגדלו כמותית בכ־31 אחוזים. הגידול ביבוא הקיף השנה את כל קשת המוצרים הכלולים בסעיף זה. כלי התחבורה היבשתיים — ובהם מכוניות נוסעים לשימוש עסקי — גדלו בכמותם בכ־29 אחוזים. גם אם אין ההשקעות מייצגות במלואן תוספת להון, בשל גריטה מוגברת בשנים האחרונות, הרי לפחות חלק מההשקעות בשנים האחרונות הן בתחומים חדשים, וגלום בהן פוטנציאל ייצור גבוה יותר. התפתחות היבוא בסעיף זה במשך השנה מתוארת בדיאגרמה ז' 5ב'.

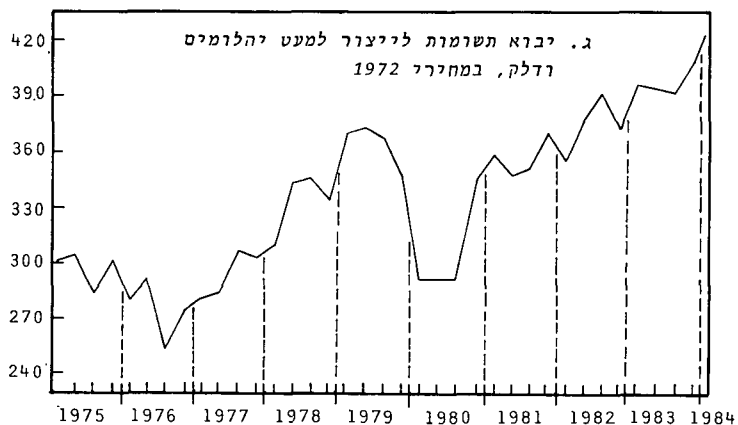
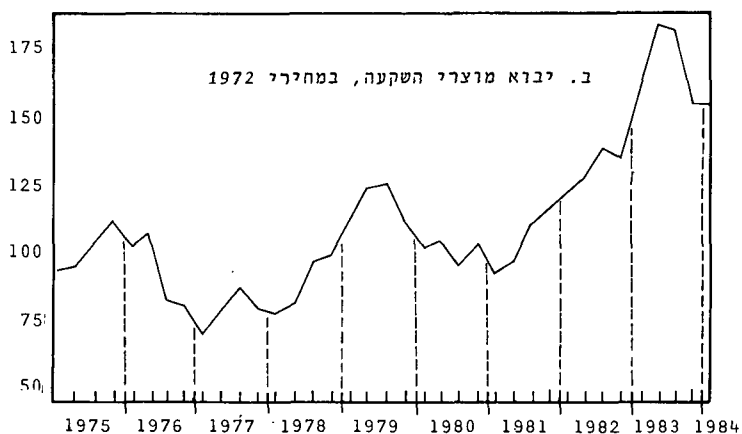
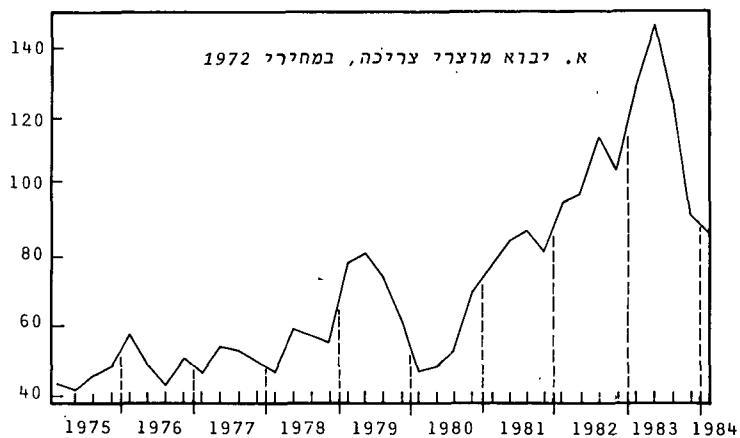
(3) יבוא התשומות, למעט יהלומים

יבוא הדלק ירד ב־1983 בכ־300 מיליון דולרים וכ־8 אחוזים בכמותו, על רקע ירידת מחירים נמשכת, שהיא תוצאה משולבת של התפתחות המחירים בשוק העולמי לדלק והמעבר לפחם. ירידת מחירים זו תרמה לשיפור תנאי הסחר, וחסכה למשק בשנה האחרונה 150 מיליון דולרים. ישראל גם מייצאת דלק, וסעיף זה כלול ביצוא הסחורות: יצוא הדלק גדל השנה בכ־40 מיליון דולרים, כך שההוצאה הנקייה על דלק ירדה בכ־340 דולרים. הירידה בכמות המיובאת של הדלק שיקפה מדיניות של צמצום המלאי, נוסף על השפעת המעבר לשימוש בפחם, הנרשמת, בחלקה, כירידה כמותית.

יבוא התשומות האחרות (למעט דלק ויהלומים) גדל השנה בכ־7 אחוזים, שיעור הגבוה משיעור הגידול בתוצר. ניתוח של יבוא התשומות הנגזר מהשימושים השונים (לפי לוח תשומה תפוקה 1977/78, ראה לוח ז' 9), מורה על גידולו בשיעור של כ־4 אחוזים. כל הגידול נובע

דיאגרמה ז"ס
התפתחות יבוא הסחורות, 1975 עד 1983
 (נתונים רבעוניים, מנוכי עונתיות)

מיליוני
דולרים

לוח ז'-9
יבוא התשומות¹ הנגזר ויבוא התשומות בפועל, 1975 עד 1983

יבוא התשומות הנגזר ²						
יבוא	מהשקעה					
התשומות	מסך	מהשימושים	בנכסים	מהצריכה	מהצריכה	
כפועל ³	השימושים	המקומיים	קבועים	הציבורית	הפרטית	
1. העלייה או הירידה (—) בכמות						
(אחוזים)						
— 7.6	2.3	18.1	— 4.1	— 9.7	— 7.1	2.0
5.9	4.2	14.6	— 0.9	— 10.4	— 7.9	5.3
15.7	5.7	9.5	3.5	4.5	2.8	3.3
9.4	3.7	6.7	1.9	3.6	— 5.9	3.1
— 14.2	1.3	11.7	— 5.2	— 8.5	1.7	— 5.9
17.9	7.3	9.8	5.4	— 0.7	5.5	7.0
4.5	2.1	1.1	3.0	— 3.4	12.4	2.4
6.6	3.9	0.5	6.5	7.1	17.5	3.1
2. התפלגות יבוא התשומות הנגזר						
(אחוזים) ⁴						
100	28	72	16	22	34	1975
100	40	60	14	11	35	1979
100	43	57	12	13	32	1983

- (1) יבוא התשומות: למעט דלק ויהלומים, כולל סחר עם יהודה, שומרון וחבל עזה.
 (2) חלוקת יבוא התשומות לפי שימושים סופיים נעשתה לפי לוח תשומות-תפוקה 1977/78. בשל הבדלים ניכרים בהגדרת יבוא התשומות בין מערכת תשומות-תפוקה לבין נתוני סחר החוץ, בחרנו להביא בלוח את שיעורי השינוי ביבוא הנגזר וביבוא התשומות בפועל ולא את רמותיהם.
 (3) נתוני סחר חוץ.
 (4) ההתפלגות מחושבת על בסיס נתונים במיליוני דולרים. במחירים שוטפים.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

מגידול בשימושים המקומיים: יבוא התשומות המופנה לצריכה הציבורית עלה מאוד, זו השנה השנייה. עלייה זו קשורה בגידול הרב בצריכה הציבורית הביטחונית עקב מלחמת לבנון. בולט גם הגידול ביבוא המופנה להשקעות, בניגוד לשלוש השנים הקודמות — ובסך הכול חל גידול של 6 אחוזים ביבוא התשומות הנגזר מהתפתחות השימושים המקומיים. לעומת זאת, לא חל שינוי ביבוא התשומות המופנות ליצוא — (בהגדרות תשומות-תפוקה גדל היצוא ב-4 אחוזים), בשל גידול רב יותר, יחסית, בענפי יצוא, שבהם הערך המוסף גבוה. תופעה הפוכה אירעה בשנת 1982: היצוא ירד, ואילו יבוא התשומות הנגזר עלה בכאחוז.

יבוא התשומות (למעט דלק ויהלומים) ירד מאוד בשנת 1980, כתוצאה מהשקעה שלילית גדולה כמלאי (במקביל לירידה בהשקעה בנכסים קבועים באותה שנה); במהלך 1981 ועד 1983 גדל יבוא התשומות בפועל מעבר לגידול ביבוא התשומות הנגזר מהתפתחות השימושים. שני הסברים אפשריים להתפתחות זו: האחד — יבוא תשומות למלאי, כפיצוי על הירידה החדה

בשנת 1980, וצבירת מלאי מסוימת, במקביל לגידול הרב ביבוא סחורות אחרות, על רקע ציפיות לייקור רב בעתיד; האחר — שימוש רב יותר בתשומות מיובאות במקום תשומות מייצור מקומי, על רקע ההוזלה היחסית של היבוא. בשל מגבלות ניתוח תשומה-תפוקה, המניח רכיבי יבוא קבועים (של שנת 1977/78) בענפים, וחוסר מידע מהימן על צבירה בפועל של מלאי תשומות מיובאות, אין באפשרותנו להעריך כנפרד את היקף הגידול ביבוא הנובע מכל אחד מההסברים המובאים לעיל.

ב. יצוא הסחורות¹¹

(1) היצוא התעשייתי

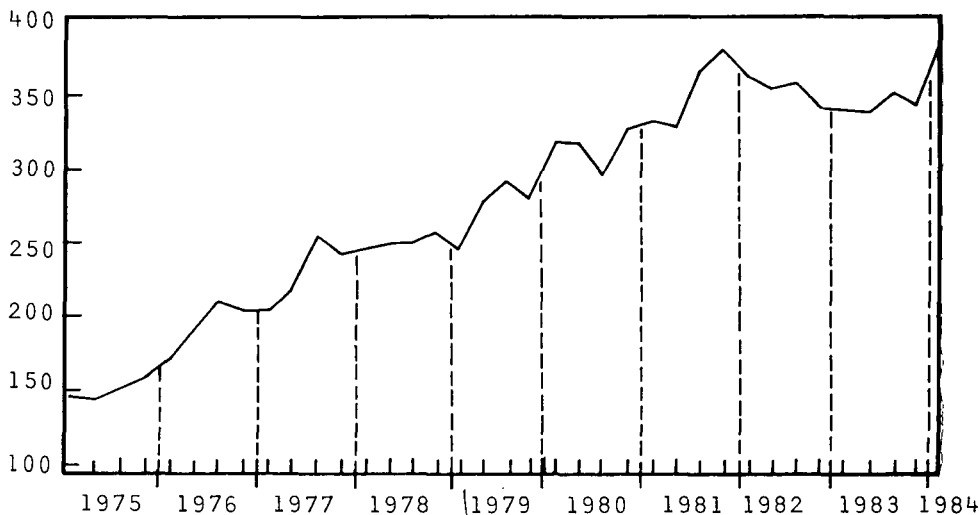
בשנתיים האחרונות נכלמה מגמת הצמיחה המהירה ביצוא התעשייתי, לאחר תקופה ארוכה שבה היה היצוא הגורם המוביל בצמיחת הסקטור העסקי במשק. ב-1983 ירד יצוא זה ב-150 מיליון דולרים, ועל רקע ירידת מחירים (במונחי דולרים), לא נרשם שינוי בכמותו, זו השנה השנייה. (ראה לוחות ז'10, ז'11). יצוא תעשיות ביטחוניות ומטוסים ירד ירידה חדה, ולמעט ענפים אלו גדל היצוא התעשייתי ב-7 אחוזים. מגמת הירידה, שאיפיינה את התפתחות היצוא מאמצע 1981 והגיעה לשיאה בתחילת 1983, נתחלפה במהלך השנה במגמת התאוששות קלה, הנמשכת בתחילת 1984. (ראה דיאגרמה ז'6).

בלימת הגידול ביצוא התעשייתי מקורה בצירוף גורמים — בחלקם חיצוניים למשק — שפעלו במהלך השנים האחרונות. התאוששות הביקושים בשוקי היצוא ב-1983 מהמשבר העמוק, שהגיע לשיאו ב-1982, היתה חלקית בלבד והתרכזה בשוקי ארה"ב. בארצות אירופה

דיאגרמה ז'6

היצוא התעשייתי, למעט יהלומים, 1975 עד 1983

מיליוני
דולרים¹

(1) במחירי 1972.

¹¹ יצוא הסחורות — למעט ענף היהלומים והיצוא ליוש"ע, שיידונו בהמשך.

לוח ז' 10
יצוא הסחורות לפי ענפים¹, 1980 עד 1983

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת ²											
במחיר				בכמות							
1980	1981	1982	1983	1980	1981	1982	1983	1980	1981	1982	1983
(מיליוני דולרים)				(אחוזים)							
556	600	552	508	18.0	-6.6	-14.0	-2.7	-15.3	15.5	7.1	-5.6
231	246	186	167	12.3	-7.1	-16.0	5.6	-19.2	14.7	-10.0	-15.0
325	354	366	341	22.2	-6.3	-12.9	-6.8	-11.8	16.2	18.9	-0.2
3,341	3,637	3,510	3,357	14.1	-2.7	-3.8	-3.7	15.3	11.9	0.3	-0.7
1,251	1,539	1,559	1,395	11.3	-2.0	-0.2	-5.5	16.2	25.5	1.5	-5.3
2,090	2,098	1,951	1,962	16.0	-1.5	-6.3	-2.9	14.7	1.9	-0.7	3.6
1,409	1,067	905	1,001	5.6	-6.5	-5.9	-2.8	9.0	-19.0	-9.9	13.8
26	36	35	39								
40	11	11	11								
5,292	5,329	4,991	4,894	11.7	-4.2	-5.5	-3.1	9.8	5.1	-0.9	1.2
77	90	84	68								
584	668	653	685	16.4	0.0	5.5	5.0	2.6	14.4	-7.3	-0.1
5,799	5,907	5,560	5,511	12.4	-4.0	-4.2	-2.1	8.4	6.0	-1.7	1.3
3,806	4,171	4,003	3,826	14.7	-3.3	-5.4	-3.6	8.9	13.3	1.4	-0.8

- (1) על בסיס רישום היצוא פו"ב.
(2) השינוי באחוזים חושב לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה-ועיבודי בנק ישראל.

לוח ז'-11
היצוא התעשייתי לפי ענפים ראשיים¹, 1980 עד 1983

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת ²												
בכמות				במחיר								
1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	
(אחוזים)				(מיליוני דולרים)								
16.7	18.5	15.9	2.6	— 1.8	— 17.9	5.9	51.3	216	189	194	159	1. כרייה וחציבה
— 3.2	3.0	12.4	4.7	— 4.8	— 1.8	1.2	11.2	316	343	339	298	2. מזון, משקאות וטבק
18.4	— 13.8	— 22.9	20.8	— 10.3	— 3.0	— 7.0	12.5	97	92	110	153	3. טקסטיל
1.2	— 5.1	0.3	31.3	— 5.5	— 3.2	— 11.8	3.3	243	255	277	313	4. הלבשה
— 50.8	— 22.6	16.7	25.5	0.0	0.0	0.0	— 1.1	3	7	8	7	5. עור ומוצרי
— 2.6	— 14.5	— 31.2	— 0.9	— 6.8	— 3.3	— 6.7	15.0	21	23	28	43	6. עץ ומוצרי
1.1	— 13.3	— 55.0	17.1	— 11.9	— 2.9	14.2	34.5	6	6	8	15	7. נייר ומוצרי
28.9	— 1.0	— 14.9	— 3.4	— 11.9	— 2.9	14.2	34.5	23	20	21	21	8. דפוס והוצאה לאור
18.4	11.4	— 6.9	18.7	— 7.2	— 10.6	— 9.8	16.4	118	107	108	128	9. גומי ופלסטיק
6.6	— 4.6	5.4	18.4	— 6.6	— 7.9	— 3.3	15.1	644	647	736	723	10. כימיקלים
14.4	— 5.2	5.7	35.5	— 10.2	— 11.2	0.5	18.8	15	14	17	16	11. מינרלים אל מתכתיים
— 1.6	— 34.9	— 41.1	131.9	— 1.3	— 6.9	2.2	8.8	35	36	59	98	12. מתכת בסיסית
— 12.6	5.8	15.7	6.5	— 2.1	4.8	6.2	11.8	440	514	463	377	13. מוצרי מתכת
— 8.8	— 3.6	29.9	10.2	— 2.8	— 0.9	— 1.8	6.4	99	111	117	91	14. מכונות
21.1	21.8	48.4	44.2	— 3.5	— 2.1	— 9.2	16.5	539	461	387	287	15. ציוד חשמלי ואלקטרוני
— 32.7	— 16.6	30.7	— 0.7	— 3.8	1.9	— 1.3	10.1	282	436	513	398	16. כלי הובלה
— 3.9	13.7	23.1	2.0	8.6	— 13.2	— 3.9	25.2	260	249	252	213	17. שונות
— 0.7	0.3	11.9	15.3	— 3.7	— 3.8	— 2.7	14.1	3,357	3,510	3,637	3,340	18. סך הכול, ללא יהלומים
13.8	— 9.9	— 19.0	9.0	— 2.8	— 5.9	— 6.5	5.6	1,001	905	1,067	1,410	19. יהלומים נטו
2.3	— 1.9	3.1	13.8	— 3.5	— 4.3	— 3.9	10.9	4,358	4,415	4,704	4,750	20. סך כל היצוא התעשייתי

(1) על בסיס רישום היצוא פו"כ.

(2) השינוי באחוזים חושב לפני עיגול המספרים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

חלה התאוששות קלה ומאוחרת יותר, וחלק מהארצות המתפתחות לא נחלצו עדיין מהמשבר הפיננסי, שאליו נקלעו בשנה הקודמת. התחזקות הדולר לעומת המטבעות האירופיים נמשכה אף היא, והחריפה את הקושי ביצוא לאירופה ואת התחרות מצד יצואנים אירופיים ביתר שוקי היעד. מבית — נמשכה התרחבות מהירה של הביקושים המקומיים; בשנת 1983 בולט הגידול בקניות הסקטור הביטחוני מהתעשייה, גידול הקשור במלחמת לבנון. הסדר ביטוח השער מנע במוצע הרעה ניכרת נוספת ברווחיות היצוא של ענפי התעשייה במהלך השנה, אולם אין בכוחו אלא לקזז חלקית את ההרעה ברווחיות היצוא לאירופה, בעוד שהיצוא לארה"ב נהנה, במהלך השנים האחרונות, משיפור ברווחיותו.

בשנתיים האחרונות התעצמה תנופת ההשקעות בתעשייה, והיא בולטת בענף מוצרי החשמל והאלקטרוניקה, בענפי הכימיה והמחצבים ובענף הגומי והפלסטיקה. הבשלתן של השקעות אלה משתקפת בגידול היצוא של הענפים האמורים בעוצמות שונות, המושפעות מהתפתחויות השווקים הספציפיים. קשה לאמוד כמותית את תרומת הגורמים שנמנו לעיל להתפתחות היצוא, ונראה שהם פעלו בעוצמות שונות בענפי היצוא השונים.

השווקים העיקריים ליצוא הישראלי הם באירופה. משקל היצוא לשווקים אלו הוא במגמת ירידה הדרגתית כבר מספר שנים, ומוסט לארה"ב ולמדינות המתפתחות. הגידול במשקל היצוא לארה"ב הוחש עם התחזקות הדולר ב-1981, נעצר ב-1982 בשל המיתון החריף שם, והתחדש שוב ב-1983. (ראה לוח ז'12.) הגידול במשקל היצוא לאירופה בשנת 1983 משקף גם את הירידה ביצוא ל"יתר הארצות", וכן את הגידול ביצוא התעשייתי לאירופה, ב-7 אחוזים כמותית. הירידה ביצוא ל"יתר הארצות" כוללת בתוכה הן את יצוא המוצרים לשימוש ביטחוני, שירד, כאמור, ירידה תלולה, והן את היצוא האזרחי למדינות המתפתחות, בשל קשייהן המיוחדים שנידונו לעיל.

יצוא המוצרים לשימוש ביטחוני ירד מאוד בשנת 1983, ירידה המוסכרת בעיקרה בקשיים הפיננסיים של כמה מארצות היעד החשובות, וירידה בתקציבי הביטחון של ארצות אלו וארצות נוספות. בהתפתחות יצוא זה ניכרות תנודות חדות בשל האילוצים הפוליטיים הקשורים בנושא זה ובשל ריכוזו בעסקאות גדולות. יצוא זה רגיש פחות לתנודות זמניות ברווחיות ומתרכז במספר קטן יחסית של מפעלים בארץ. הירידה החדה ביצוא הביטחוני מתבטאת בירידה של

לוח ז'12

התפלגות גיאוגרפית של יעדי יצוא הסחורות¹, 1980 עד 1983 (אחוזים, מחושב בדולרים במחירים שוטפים)

השינוי באחוזים לעומת השנה הקודמת					
	1983	1982	1983	1982	1981
1983	1982	1983	1982	1981	1980
אירופה ²	52	45	42	45	10
צפון אמריקה	13	17	18	21	16
היתר	35	38	40	34	20
סך הכול	100	100	100	100	5

(1) למעט יבוא ביטחוני ישיר, דלק ויהלומים.

(2) השוק המשותף ואפט"א.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ענפי המתכת, ובירידה של כ-33 אחוזים ביצוא כלי הובלה. בענף כלי ההובלה חלה עוד ב-1982 ירידה ניכרת — 16 אחוזים, שעיקרה במגזר המטוסים האזרחיים, המיוצאים בעיקר לארה"ב, בשל המיתון החרף ששרר שם. ההתאוששות הקלה במגזר האזרחי של הענף לא הספיקה ב-1983 אלא למתן כמעט את הירידה ביצוא הביטחוני, וכך התכווץ היצוא בענף לכדי 56 אחוזים מכמותו ב-1981. הירידה המצטברת בסעיף זה בשנתיים האחרונות שקולה כנגד 6 אחוזים מהיצוא התעשייתי (למעט יהלומים) ב-1981. את השפעת הצמצום החרף ביצוא ענפים אלו על תפוקתם ב-1983 קיזז, במדה מסוימת, גידול רב ברכישות הביטחוניות המקומיות, בעקבות מלחמת לבנון.

ענף החשמל והאלקטרוניקה כולט השנה בהמשך צמיחתו המהירה: יצואו גדל בכ-21 אחוזים, בדומה לשנה הקודמת, לאחר גידול של כ-45 אחוזים ומעלה בכל אחת מהשנתיים הקודמות. הצמיחה המהירה משקפת הצלחה טכנולוגית בתחום הביטחוני והאזרחי כאחד. השנה נמשך הגידול המהיר בעיקר בתחום האזרחי, והיצוא הביטחוני גדל רק כמעט. גם השנה בלטו ההשקעות הניכרות בענף זה, והבשלתן תגדיל את פוטנציאל היצוא גם לשנים הבאות. החלק האזרחי של הענף מתאפיין במספר רב של מפעלים המשתתפים ביצוא, ובמגוון רחב של מוצרים. העובדה, שחלק ניכר מיצוא ענפי האלקטרוניקה מבוסס על תהליכי ייצור עתירי טכנולוגיה ופיתוח עצמי, תרמה, כנראה, לכושר עמידתו בעת המשבר בשנתיים האחרונות. גם העובדה, שמשקל היצוא לאירופה בסך יצוא ענפים אלו קטן ביחס למקובל בתעשייה הישראלית, תרמה את חלקה.

יצוא ענפי הכרייה והחציבה גדל כמותית ב-17 אחוזים בקירוב ב-1983, בדומה לשנתיים הקודמות, ברמת מחירים נמוכה מאוד. יצוא האשלג והפוספטים סובל בשנים האחרונות משפל בביקוש, שהוא בעיקרו מחזורי — וזאת דווקא כאשר הבשילו ההשקעות בענף, וכושר הייצור שלו גדל במדה ניכרת. ההשקעות בענף היוו גם ב-1983 חלק גדול (כ-15 אחוזים) מן ההשקעות הכללית התעשייתית, וכושר הייצור שלו עתיד עוד להתרחב.

(1) היצוא החקלאי

היצוא החקלאי מתאפיין בשנים האחרונות בתנודות שנתיות סביב הרמה שהושגה בשנת 1979, לאחר צמיחה מהירה בשנים הקודמות (9 אחוזים בממוצע שנתי — ראה לוח ז'10); זאת, תוך ירידה במשקל ענף ההדרים ופיתוח גידולים אחרים, כמו כותנה, פרחים, אבוקדו ועוד. בשנת 1983 ירד יצוא ההדרים בכ-15 אחוזים (כמותית) וביצוא יתר הענפים לא חל שינוי. היצוא החקלאי תלוי כמעט לחלוטין, עד כה, בשוק האירופי: הוא מותאם לביקוש באירופה ונהנה מהקלות במס ומקירבה גיאוגרפית יחסית. לפיכך פגעו ביצוא זה במיוחד המיתון הנמשך בארצות אירופה והייסוף הריאלי של השקל לעומת מטבעותיה, למרות ההגנה במסגרת הסדר ביטוח השער.

בעיות נוספות, המפריעות ליצוא החקלאי לערוך התאמות בטווח הקצר, נעוצות בתכנון החקלאי ובמשך הזמן הארוך שבין תכנון לביצוע, בתנודתיות היבולים, התלויה בתנאי הטבע, ובתגובה הגמישה במיוחד של המחירים בשווקים לתנודות הכמותיות ביבול. גמישות התגובה נובעת מהנתח הגדול שיש לחלק ממוצרי היצוא החקלאיים בשוקי היעד בעת שיווקם. יצוא ענף ההדרים ירד כאמור, ב-1983, בשל פגעי החורף בתחילת השנה, בשל ירידה חזקה בביקוש (ובמיוחד לאשכוליות) באירופה, ועקב התגברות התחרות מצד ארצות אחרות באגן הים התיכון, תחרות שתגבר בעתיד. יצוא הכותנה עלה השנה, תוך שיפור רב במחירים, הנובע מההתאוששות הכלכלית בעולם ומהקטנת שטחי מזרע בארצות מתחרות. בשנים האחרונות מתייעל הענף ומגדיל את יבוליו, תוך צמצום בשטחי המזרע. האבוקדו נהנה בשנת 1983

מיכולים טובים, העתידים לגדול עוד בשנים הבאות עם הבשלת שטחי מטע גדולים. התפתחות זו מצד ההיצע לא לוותה עד כה בהתרחבות הביקוש. הענף נתקל בקשיי שיווק, שהביאו לירידה תלולה במחירים; אלה לא נפתרו, והם עתידים אף להחמיר בשנים הבאות, עם הבשלתם של שטחי אבוקדו נוספים. יצוא הפרחים, שסבל גם הוא מבעיות של עודפי היצע — לאחר גידול מהיר בתקופה הקודמת — התייצב בשנים האחרונות ברמה גבוהה.

לוח ז' 13

ההתפתחויות בענף היהלומים, 1977 עד 1983

1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	
(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)							
1,001	905	1,067	1,409	1,224	1,318	1,003	1. יצוא יהלומים, נטו
782	572	529	1,120	920	1,130	982	2. יבוא יהלומים, נטו
133	77	43	125	75	77	44	מזה: יהלומים מלוטשים
218	333	538	289	304	188	21	3. עודף היצוא
(אלפי קאראטים)							
2,182	2,014	2,165	2,349	2,153	2,570	3,356	4. יצוא יהלומים, נטו
4,923	3,924	3,178	5,174	5,082	7,140	11,355	5. יבוא יהלומים, נטו
4,628	3,724	3,105	5,072	4,998	6,993	11,213	מזה: גולמיים
295	200	73	102	84	147	142	מלוטשים
							6. היחס בין יבוא יהלומים גולמיים לעודף יצוא יהלומים מלוטשים
2.45	2.05	1.48	2.26	2.42	2.89	3.49	
(מדדים, 1975 = 100)							
							7. כמויות
83	73	81	100	92	105	126	יצוא
99	72	61	115	103	139	197	יבוא
							8. מחירים
219	225	239	256	242	229	145	יצוא
186	187	205	228	209	191	117	יבוא
118	120	117	112	116	120	124	9. תנאי הסחר
(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)							
810	706	842	1,165	977	1,008	716	10. יבוא יהלומים נגזר ¹
191	199	225	244	247	310	287	11. יצוא, ערך מוסף
-28	-134	-313	-45	-57	122	266	12. השקעה במלאי

(1) נתון זה נגזר, לראשונה השנה, מלוח חשומה-תפוקה של שנת 1977/78.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ג. ענף היהלומים

עודף היצוא על היבוא של ענף היהלומים ירד בשנת 1983 ב-100 מיליון דולרים, והגיע לרמתו הנמוכה ביותר (במונחי דולרים) מזה שנים, זאת תוך גידול רב ביבוא יהלומים גולמיים ומלוטשים, וגידול מתון יותר ביצוא. (ראה לוח ז' 13).

המשבר בענף היהלומים הגיע לשיאו בשנת 1982. השילוב של שפל עולמי בביקוש, עודפי מלאי בארץ, שיעורי ריבית גבוהים בעולם ומדיניות קיצוץ באשראי המוכוון למימון מלאי העודף, הביאו ב-1981 ו-1982 לצמצום חד במלאי היהלומים, לירידה במחיריהם ולהתכווצות הענף. היקף הייצור והיצוא הוסיפו לרדת, והתעסוקה נצטמצמה.

בשנות המשבר ירד הביקוש בעולם, במיוחד ליהלומים בגודל בינוני, שבהן התמחתה ישראל, ואילו הביקוש ליהלומים קטנים, לתעשיית התכשיטים, נפגע אך במעט. עיבוד האבנים הקטנות הוא עתיר-עבודה, וקשה לתעשייה הישראלית להתמודד במגזר זה מול ארצות ששכר העבודה בהן נמוך יותר. יתר על כן: בשל ירידת המחיר של האבנים הבינוניות, יש חשש, שהביקוש להן לא יתאושש לרמה ששררה לפני שנות המשבר, שכן תכונתן כנכס שומר-ערך נפגעה במהלך שנות המשבר.

לקראת 1983, ובתחילתה, נסתמנה התאוששות בביקוש העולמי, עם התאוששות שוקי ארה"ב ובעקבות הירידה בשיעורי הריבית. תעשיית היהלומים בארץ נערכה להרחבת הייצור, תוך חידוש מלאי חומרי הגלם, בציפייה להתאוששות עולמית מהירה בביקוש ובמחירים. במחצית הראשונה של השנה עלה אמנם היצוא במהירות, אולם במחצית השנייה נתחלפה המגמה: היצוא פחת תוך ירידה במחיריו. ההתאוששות בארצות אירופה איחרה לבוא, בשוקי המזרח הרחוק שררה אווירת אי-ודאות באשר להתפתחות הכלכלית הצפויה, וזו הפחיתה את ביקושם, והתחרות מצד תעשיות היהלומים המתחרות החריפה. בתחילת 1984 גדל יבוא היהלומים ולא חל שינוי ביצוא, לעומת התקופה המקבילה אשתקד. לאור התפתחויות אלו, נראה שהמשבר בענף חלף, אלא שההתאוששות המסתמנת ביצוא היא אטית, לעת עתה, ובעודף היצוא – אטית עוד יותר, בשל גידול רב יותר ביבוא היהלומים הגולמיים והמלוטשים.

לאחר השינוי בהסדרי האשראי בענף ב-1982 (מעבר הדרגתי ממימון מלאי למימון הייצור, תוך כדי צמצום רב באשראי הכולל), הוחל הסדר ביטוח השער על הענף במהלך 1983, גם הוא על בסיס עלות העבודה במפעלים.

ד. חשבון השירותים

בחשבון השירותים חלה הרעה מהירה ורצופה מאז שנת 1979, שבה הושג איזון בין היצוא ליבוא. עודף היבוא בשירותים עלה בשנת 1983 ב-250 מיליון דולרים, והגיע ל-1.2 מיליארד דולרים. (ראה לוח ז' 14.) יותר ממחצית הגירעון, שהצטבר מאז 1979, נוצר בשל גידול מהיר בעודף יבוא שירותי ההון; ויתרתו – בשל ירידה בעודף היצוא, שנרשם בסעיף "שירותים אחרים" וגידול מהיר ביבוא שירותי תיירות, שקוּזו רק בחלקו בעליית ההכנסות מתיירות נכנסת. עודף היבוא בשירותי ההון גדל מאוד בשנים האחרונות: מרמה שבין 400 ל-500 מיליון דולרים בשנים 1975 ועד 1978, לרמה כפולה מזו ב-1982 ולרמת שיא של 1.3 מיליארד ב-1983. עודף היצוא הכולל ביתר הסעיפים (למעט הובלת מטעני יבוא בחברות ישראליות ויצוא שירותים ליוש"ע) עלה בין השנים 1975 ל-1980 מ-115 ל-600 מיליון דולרים (כשליש מהשיפור הזה חל ב-1980), אך הלך והצטמצם במהלך שלוש השנים האחרונות, והגיע ל-60 מיליון דולרים בלבד בשנת 1983.

תרומתו הגדולה של סעיף שירותי ההון לגירעון הכולל מוסברת בעיקרה בגירעון המבני בסעיף זה, בשל היותה של ישראל משק לווה נטו: רובו של עודף היבוא נובע מהפער בין

לוח ז' 14
חשבון השירותים, 1979 עד 1983¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת									
1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	1979	
(אחרונים)				(מיליוני דולרים)					
1.0	— 0.8	4.2	9.9	1,100	1,089	1,098	1,053	958	1. תחבורה: יבוא
— 2.7	— 9.6	3.5	18.4	1,256	1,291	1,428	1,380	1,166	יצוא
									מזה: ללא
— 4.2	— 12.6	0.7	21.9	917	957	1,095	1,087	892	מטעני יבוא
				— 156	— 202	— 330	— 327	— 208	עודף יבוא
									מזה: ללא
				183	132	3	— 34	65	מטעני יבוא
18.5	0.8	21.6	15.0	762	643	638	525	457	2. תיירות: יבוא
15.3	— 8.7	8.2	13.2	1,022	886	970	896	792	יצוא
				— 260	— 243	— 332	— 371	— 335	עודף יבוא
									3. ביטוח: עודף יבוא
				1	4	— 19	5	8	
									4. ממשלה לנמ"א: עודף יבוא
				107	102	104	133	112	
									5. שירותים אחרים: יבוא
12.7	32.3	59.0	11.9	886	786	594	374	334	יצוא
2.9	8.9	1.4	20.9	907	881	809	799	660	עודף יבוא
				— 21	— 95	— 215	— 425	— 326	
									6. סך השירותים למעט הון ויוש"ע: יבוא
8.6	7.9	16.0	11.5	2,897	2,669	2,473	2,133	1,914	יצוא
4.0	— 5.0	4.8	17.1	3,226	3,103	3,266	3,118	2,663	עודף יבוא
				— 329	— 434	— 793	— 985	— 749	
— 3.2	18.7	18.0	42.5	2,666	2,754	2,320	1,966	1,380	7. שירותי הון: יבוא
— 15.1	11.7	41.2	30.2	1,409	1,658	1,485	1,052	808	יצוא
				1,257	1,096	835	914	572	עודף יבוא
									8. שירותים מיוש"ע: עודף יבוא
				267	236	205	176	180	
									9. סך השירותים: יבוא
3.2	13.0	16.4	23.7	5,968	5,783	5,119	4,397	3,556	יצוא
— 2.3	0.3	13.5	20.8	4,773	4,885	4,872	4,292	3,553	עודף יבוא
				1,195	898	247	105	3	מזה: ללא
				1,534	1,232	580	398	276	מטעני יבוא

(1) על בסיס רישום יבוא הסחורות ס"פ ויצוא הסחורות פו"ב. יבוא שירותי הובלה וביטוח של סחורות היבוא כלולים ביבוא הסחורות, אך הובלה וביטוח של מטעני יבוא בחברות ישראליות כלולים ביצוא.

(2) סיכום הלוח והשינוי באחוזים חושב לפני עיגול המספרים. ראה לוח ז' 14, 6, ז' 14, 7.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תשלומי הריבית לתקבולי הריבית, והיתר – מחשבון הדבידנדים. מבדיקת חשבון הריבית לפי סקטורים מצטיירת התמונה הבאה: הגידול בעודף תשלומי הריבית של הסקטור הציבורי גדל ב-1983 בקרוב ל-40 אחוזים, עודף תשלומי הריבית של מערכת הכנקאות נשאר ברמה של השנה שעברה, ושל הסקטור הפרטי האחר – הצטמצם בכ-30 אחוזים. התפלגות זו אינה מבטאת את תרומותיהם של הסקטורים לגירעון בחשבון השוטף, אלא את חלקם בגיוס המימון בחוץ לארץ. בחשבון כולל גדלו תשלומי הריבית גידול רב בשנים האחרונות, עם הגידול בחוב החיצוני. התוספת לגירעון בסעיף זה תימשך – גם אם תיכלס העלייה בעודף יבוא הסחורות והשירותים האחרים – כל עוד יימשך הגידול בחוב. ירידת שיעורי הריבית בשנת 1983 השפיעה באופן שונה על שני צדי חשבון הריבית: בעוד שתקבולי הריבית ירדו במלוא השפעת הירידה בשערים, ב-230 מיליון דולרים, ירדו תשלומי הריבית ב-100 מיליון דולרים בלבד. זאת, משום שהיקף הנכסים נושאי ריבית שוטפת גדול יותר משל ההתחייבויות מסוג זה, וכן בשל הגידול שחל בחוב במהלך השנה.

יצוא התיירות גדל השנה ב-5 אחוזים (כמותית) ומספר ימי השהות של תיירים בארץ עלה ב-9 אחוזים; זאת לאחר שבשנה הקודמת פחת יצוא זה ב-8 אחוזים, כמותית, בשל צמצום התיירות בעולם (תוצאות המיתון בארצות התעשייתיות), מלחמת לבנון ועלייה במחיריה של התיירות בארץ יחסית למחירי ארצות התיירות באירופה. על רקע זה תמונה עליית המחירים (במונחי דולרים), שנרשמה זו השנה השנייה בסעיף זה. עלייה זו מרמזת, שהמחירים בענף נקבעים בעיקר בהתחשב ברמת המחירים המקומית, ופחות – במחירי התיירות בארצות המתחרות. יתרה מזאת: גם בהיצע החדרים בבתי מלון חל גידול רצוף בשנים האחרונות, וצפוי שימשך גם בשנים הבאות¹².

מספר הישראלים היוצאים למטרות תיירות גדל ב-1983 כשיעור גבוה¹³, המתבטא בעלייה של 20 אחוזים ביבוא שירותי התיירות בשנה זו, לאחר עלייה בכל אחת מהשנתיים הקודמות. כללית, נמשכה המגמה הרב-שנתית של גידול באחוז היוצאים לחוץ-לארץ מתוך האוכלוסייה הקבועה. מגמה הנשענת על גידול ההכנסה ועל הירידה במחירי התיירות – ובמיוחד בדמי הנסיעה, עם התפתחות טיסות השכר. הגידול כנסיעות לחו"ל הואט אך כמעט עם הטלת מס נסיעות בסך של 50 דולרים לאדם בחודש אפריל 1983. עם זאת, היתה ההוזלה במחיר התיירות גדולה במיוחד במהלך שלוש השנים האחרונות, ובעיקר – ליעדים באירופה.

עודף היצוא בסעיפי התחבורה ירד בשנים 1981 ו-1982 (במונחים דולריים) בקרוב לחמישים אחוזים, ואף יותר מזאת במונחים כמותיים, משום שהיבוא והיצוא נבדלו זה מזה בהתפתחות המחירים, בעיקר בענף הובלת המטענים: ירידת המחירים העולמית השתקפה רק בחלקה בצד היצוא של שירותי התחבורה, ויותר מזה – בצד היבוא. תופעה זו מוסכרת, כנראה, בקיום חוזים ארוכי טווח בין יוצאנים ישראלים לחברות ההובלה, שמנעו הרעה גדולה יותר בגירעון בסעיף זה. ההרעה נבלמה בשנת 1983, עם הגידול הרב ביצוא שירותי הובלה בין נמלים זרים (כ-15 אחוזים בכמות) תוך ירידת מחירים ניכרת, המשקפת את ירידת התעריפים בעולם. גם בענף הובלת נוסעים חל שיפור: היצוא גדל, והיבוא ירד – לאחר הרעה בשנה הקודמת, ששיקפה ירידה במספר התיירים ושכיחה ממושכת ב"אל-על".

¹² ראה גם סעיף התיירות בפרק ו', "ענפי המשק".

¹³ מספר היוצאים שחזרו תוך 3 חודשים עלה ב-26 אחוזים ב-1983.

ה. הסחר עם יהודה ושומרון ועם חבל עזה

הסחר עם יהודה ושומרון ועם חבל עזה (יוש"ע) נושא אופי של סחר פנים, ומתנהל ברובו כמטבע מקומי; לפיכך, חלק מהגורמים המשפיעים עליו שונים מאלו הפועלים על הסחר עם הארצות שמעבר לים. למרות זאת, חלה גם במגזר זה הרעה ניכרת בשלוש השנים האחרונות: עודף היצוא ליוש"ע הצטמצם במונחי דולרים (ראה לוח ז' 15 ולוח ז' 3) — והרכה יותר מזה — במונחים כמותיים: עודף היצוא, שנרשם בשנת 1983, היה כרבע מעודף היצוא שנרשם בשנת 1979 ו-1980, זאת, תוך גידול בהיקף הסחר — הן בחשבון הסחורות והן בחשבון השירותים.

לוח ז' 15

מאזן התשלומים של ישראל עם יוש"ע¹, 1977 עד 1983

1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	
(מיליוני דולרים)							
273	258	289	224	169	165	154	יבוא סחורות מיוש"ע
404	360	326	298	262	191	193	יבוא שירותים מיוש"ע
388	344	310	283	256	180	180	מזה: שכר עבודה
685	653	668	584	489	390	466	יצוא סחורות ליוש"ע
138	124	121	122	82	79	85	יצוא שירותים ליוש"ע
146	159	174	184	140	113	204	עודף היצוא ליוש"ע

(1) יהודה, שומרון וחבל עזה.

בחשבון הסחורות מבדילים שני מאפיינים את הסחר עם יוש"ע מהסחר האחר של ישראל: האחד — משקלם הרב של מוצרי ביניים בסחר, המשקף מציאות של תהליכי ייצור-המתנהלים בחלקם בישראל ובחלקם ביוש"ע. השני — מרכיב היבוא של יוש"ע מארצות אחרות עובר דרך ישראל, ועל כן נרשם כיצוא. בשני רכיבים אלו חל, כנראה, גידול רב בשנים האחרונות. בחשבון השירותים — בולט משקלם הרב של שירותי העבודה המיובאים מיוש"ע. הללו מהווים את רובו של יבוא השירותים, והוצאות תושבי יוש"ע העובדים בישראל הן חלק נכבד מיצוא השירותים ליוש"ע. מספר המועסקים מיוש"ע, העובדים בישראל, גדל מאוד בשנתיים האחרונות, וכך עלה משקלם במספר המועסקים הכולל בישראל. (ראה גם פרק ד', "התעסוקה והשכר").

1. העברות חד-צדדיות

ההעברות החד-צדדיות מימנו השנה כ-57 אחוזים מעודף היבוא של המשק — לאחר מימון של 54 אחוזים אשתקד, ולעומת כ-74 אחוזים בממוצע בשנים 1979 עד 1981 — וזאת על אף הקדמת הסיוע הכלכלי של 1984 לסוף שנת 1983. הירידה בהעברות החד-צדדיות של הסקטור הפרטי נמשכה, ואלה ירדו השנה כ-115 מיליון דולרים לאחר ירידה של 84 מיליון דולרים ב-1982. הירידה נרשמה בעיקר בפציזיים מגרמניה (50 מיליון דולרים), אשר משולמים במרקים גרמניים שפוחתו גם כ-1983 לעומת הדולרים, ובהעברות המלכ"ר. הגידול בהעברות לחו"ל (43)

לוח ז"16
העברות חר־צדדיות¹, 1978 עד 1983

1983	1982	1981	1980	1979	1978	
(מיליוני דולרים)						
2,862	2,616	2,936	2,969	2,799	2,229	1. סך כל ההעברות (2+1)
948	1,063	1,147	1,136	1,091	921	2. הסקטור הפרטי
384	434	436	468	440	406	1. פיצויים מגרמניה
546	543	533	603	572	459	2. העברות פרטים במזומן
227	232	231	257	211	281	מזה: העברות אישיות ושל עולים
319	311	302	342	360	178	אחרים
21	21	23	30	31	21	3. העברות פרטים בסחורות
148	173	262	109	138	110	4. העברות מלכ"ר
151	108	107	74	90	75	5. העברות פרטים לחוץ לארץ
1,914	1,553	1,789	1,833	1,708	1,308	3. הסקטור הציבורי
359	355	437	338	309	310	6. העברות המוסדות הלאומיים
0	0	0	3	6	3	7. העברות המוסדות בסחורות
1,555	1,198	1,352	1,492	1,393	995	8. העברות בין ממשלחיות ²

(1) הפרשים בין הנתונים כלוח זה לבין נתוני לוח ז"2 נובעים מעיגולים.

(2) בניכוי העברות ליוש"ע.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

מיליון דולרים), שרובו, כנראה, בהעברות של ישראלים הגרים בחו"ל, תרם אף הוא לירידה בהעברות החר־צדדיות.

3. חשבון ההון¹⁴

יבוא ההון של המשק הסתכם השנה בכ־1.8 מיליארד דולרים. סכום זה כולל יבוא הון לזמן ארוך ובינוני של כ־2.2 מיליארד דולרים, יבוא הון פיננסי של כ־200 מיליון דולרים ויצוא הון לזמן קצר — כ־0.6 מיליארד דולרים. בהרכב יבוא ההון היתה שנת 1983 יוצאת דופן, שכן זה שנים רבות לא נרשם יבוא הון לזמן ארוך של הסקטור הפרטי הלא־פיננסי. ואילו השנה נרשם בסעיף זה יבוא הון של כמיליארד דולרים. כמחציתו של הסכום — אף שסווגה בסעיף

¹⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה תיקנה השנה נתונים לאחר עד שנת 1977, וכלוחות החוב התיצוני והנכסים במטבע חוץ עד 1974. מסיבות טכניות, לא תוקנו כאן נתוני מאזן התשלומים מ־1977 עד 1979, והתיקונים החסרים משפיעים בעיקר על סעיפי תנועות ההון הפרטיות לזמן קצר ובינוני ועל הטעויות וההשמטות.

ההשקעות מחוץ לארץ, ולכן לא נרשמה כגידול בחוב החיצוני — דומה (לפחות בחלקה) להלוואה. פעילות זו התנהלה באמצעות גופים הקשורים למערכת הבנקאות, במסגרת הניסיון למנוע את התפשטות השפל בבורסה גם למניות הבנקאיות. אף שהחשבון הבסיסי של המשק היה מאוזן — העודף של הסקטור הציבורי מימן בעצם את הגירעון של הסקטור הפרטי — ירדו היתרות הרשמיות של המשק (ב־130 מיליון דולרים) עקב יצוא הון לזמן קצר¹⁵.

א. הסקטור הפרטי

חשבון ההון של הסקטור הפרטי עמד ב־1983 בסימן ההתפתחויות המיוחדות בשוק ההון, המתוארות במפורט בפרק ח'. בניסיון למנוע את נפילת שערי מניותיהם, התערבו הבנקים בשוק, החל מראשית 1983, בדרך עקיפה, באמצעות יצירת ביקושים למניותיהם דרך חברות-בת לא-

לוח ז' 17

השקעות תושבי חוץ בישראל והשקעות ישראלים בחוץ לארץ, 1980 עד 1983

1983								
IV	III	II	I	1983	1982	1981	1980	
				(מיליוני דולרים)				
106	198	231	254	789	— 19	118	— 1	1. השקעות תושבי חוץ
105	200	217	251	773	— 61	71	— 52	א. השקעה נטו — במזומן
118	215	229	265	827	— 11	139	150	השקעות במזומן
— 14	— 15	— 12	— 14	— 54	— 50	— 68	— 202	חיסול השקעות
				ב. באגרות מלווה העצמאות והפיתוח				
0	0	0	1	2	6	14	17	
— 5	— 8	8	— 3	— 7	18	24	24	ג. בסחורות
6	6	6	6	23	18	9	9	ד. השקעה חוזרת של רווחים
55	82	106	— 2	241	48	131	50	2. השקעת פרטים בחוץ לארץ
— 32	— 33	62	— 11	— 14	44	89	— 7	א. השקעה ישירה ¹
87	115	44	9	255	4	42	58	ב. השקעה בניירות ערך
				3. השקעת פרטים מחוץ לארץ נטו, (1) — (2)				
51	116	125	256	548	— 67	— 13	— 51	
— 12	17	8	— 7	6	24	113	97	4. ניירות ערך זרים בידי הבנקים ²
				5. סך השקעה מחוץ לארץ נטו, (3) — (4)				
63	99	117	262	543	— 91	— 127	— 149	

(1) כולל השקעה במניות של מערכת הבנקאות.

(2) אגרות חוב בלבד.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹⁵ שינוי זה מורכב משינויים ביתרות בנק ישראל וביתרות במוסדות מרכזיים אחרים, וכן מהפרשי שערים, שנובעים משינויים בערך המטבעות הזרים כלפי הדולר.

לוח ז' 18
הלוואות לזמן ארוך ובינוני, 1979 עד 1983

1983									
IV	III	II	I	1983	1982	1981	1980	1979	
(מיליוני דולרים)									
543	597	716	699	2,555	2,375	2,435	2,307	2,096	1. סך כל תקבולי הלוואות
399	376	406	554	1,735	1,967	2,066	2,012	1,729	א. הסקטור הציבורי
151	106	111	123	491	557	525	434	414	מזה: מילווה העצמאות והפיתוח
230	164	262	376	1,032	1,083	1,111	1,366	1,142	הלוואות ממשלת ארה"ב
144	221	310	145	820	408	369	295	367	ב. הסקטור הפרטי הלא-פיננסי
283	197	262	191	933	1,081	1,161	958	839	2. סך כל פירעון הלוואות
158	132	19	132	618	729	761	582	605	א. הסקטור הציבורי
83	84	86	86	339	399	441	281	334	מזה: מילווה העצמאות והפיתוח
44	32	48	32	156	177	205	215	204	הלוואות ממשלת ארה"ב
125	65	66	59	315	352	400	376	234	ב. הסקטור הפרטי הלא-פיננסי
260	400	454	508	1,622	1,294	1,274	1,349	1,257	3. סך כל הלוואות נטו
241	244	210	422	1,117	1,238	1,305	1,430	1,124	א. הסקטור הציבורי
68	22	25	37	152	158	84	153	80	מזה: מילווה העצמאות והפיתוח
186	132	214	344	876	906	906	1,151	938	הלוואות ממשלת ארה"ב
19	156	244	86	505	56	— 31	— 81	133	ב. הסקטור הפרטי הלא-פיננסי

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

בנקאיות בחוץ לארץ. יבוא הון זה נרשם, כאמור, כהשקעה של תושבי חוץ במזומן. כך הגיעה השקעה זו, בשלושת הרבעים הראשונים של 1983, ל-709 מיליוני דולרים, לאחר רמה נמוכה בסעיף זה בשנים קודמות. (ראה לוח ז' 17.) משמעות הדבר היא, שאם נראה חלק מהשקעות אלה כהלוואות מחוץ לארץ, נקבל גירעון גדול יותר בחשבון הבסיסי של הסקטור הפרטי, והשפעה מקבילה על החוב החיצוני. שנת 1983 מאופיינת גם בגיוס הלוואות פרטיות לזמן ארוך ובינוני בסכום הגבוה בכחצי מיליארד דולרים מהמגמה הרב-שנתית. גידול זה נרשם בלקיחת הלוואות חדשות, בעוד שהפירעונות לחוץ לארץ נשארו יציבים, יחסית לשנים קודמות, והגיעו ל-315 מיליון דולרים ב-1983. נראה, שבעקבות שינוי במדיניות הפיקוח על מטבע חוץ, ביולי 1983, שהגבילה את הבנקים בישראל ואת שלוחותיהם בחו"ל במתן ערבות לאשראי מסחרי מסוג זה, חזר זרם הלוואות זה למגמתו הרב שנתית.

רכישות מטבע החוץ של הסקטור הפרטי מבנק ישראל הסתכמו השנה בכ-1.6 מיליארדי דולרים, כ-357 מיליון דולרים יותר מאשתקד, והן הוכפלו כמעט לעומת 1981 (ראה לוח ז' 19). עקב ציפיות לפיחות חד-פעמי גדול, שגברו לקראת סוף השנה, וכן בגלל תשורות מפגיעה בנכסים פיננסיים מקומיים, נוצרו ביקושים גדולים למטבע חוץ. ביקושים אלה הגיעו לשיא בחודש אוקטובר. לכן הגבילה הממשלה את רכישת מטבע החוץ של תושבי ישראל למטרות

לוח ז' 19
מאזן התשלומים של הסקטור הפרטי, 1980 עד 1983
(מיליוני דולרים)

1983								
IV	III	II	I	1983	1982	1981	1980	
								1. גירעון בחשבון השוטף —
440	797	627	455	2,320	1,661	588	552	הסקטור הפרטי
								2. רכישות הסקטור הפרטי
702	345	184	377	1,608	1,251	894	860	מיתרות בנק ישראל ¹
— 262	452	443	78	712	410	— 306	— 308	3. יבוא הון נגזר (2) — (1) = (3)
152	409	496	162	1,219	797	— 19	34	4. יבוא הון נגרש ²
115	178	— 55	53	291	803	80	134	א. באמצעות הבנקים
70	272	369	342	1,053	— 10	— 45	— 132	ב. ישיר לזמן ארוך
— 33	— 41	182	— 233	— 125	4	— 54	32	ג. ישיר לזמן קצר
								5. טעויות והשמטות, הסקטור
— 414	42	— 52	— 84	— 507	— 387	— 288	— 342	הפרטי (4) — (3) = (5)
— 277	— 83	581	29	250	112	— 228	5	6. סך כל הטעויות וההשמטות

(1) נתון זה חושב כדלקמן: העברות הסקטור הפרטי, בתוספת שינויי בפקדונות של חושבי חוץ (פתיח), של בנקים זרים (פכ"ז), נתון זה, וגם סעיף 4' מנוכה מהשפעת השתתפות הבנקים בקרנות היצוא.
(2) יבוא הון הנגרש שווה לסך כל יבוא הון הבנקאי והפרטי הלא-פיננסי, ביחסי השתתפות הבנקים בקרנות היצוא.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ותיכודי בנק ישראל.

נסיעה לחו"ל בלבד, במקום למטרת החזקת נכסים. כן ייתכן, שהאצת האינפלציה לקראת סוף השנה הגבירה את השימוש בדולר האמריקאי לביצוע עסקות מקומיות שוטפות של חלק מן הציבור. עקב המשך הלחצים על היתרות, הופחת בינואר 1984 סכום מטבע החוץ שמותר לתושב ישראל להחזיק, וכן הסכום שמותר לרכוש לצורך נסיעה לחו"ל, מ-3,000 ל-2,000 דולרים.

בדרך כלל צפוי, שהתפתחויות מעין אלה יתבטאו במיוחד בתנועות ההון לזמן קצר של הסקטור הפרטי (ובסעיף "טעויות וההשמטות"), אך בשל בעיות מדידה קשה להסיק מהם אינפורמציה לגבי תנועות הון ספקולטיביות. סביר שהיו תנועות כאלה נוכח השינויים הגדולים בפערים בעלות הצפויה בין הריבית המקומית לבין הריבית בחו"ל בתוספת הציפיות לפיחות. נראה, שלפחות בראשית שנת 1983 היו ההלוואות מחו"ל זולות יותר מההלוואות בשקלים (עלות אפקטיבית באשראי חח"ד או חריגות) בכ"1 עד 5 אחוזים (במונחים חודשיים). בהמשך השנה התהפכה המגמה, וברביע האחרון נעשו ההלוואות המקומיות זולות יותר מהחיצוניות בכ"5 עד 7 אחוזים¹⁶.

¹⁶ זאת, אם נתבסס על הנתונים בלוח ח' 12. נוסף על כך נניח שבמחצית הראשונה של 1983 האמין הציבור בדביקות הממשלה במדיניות הפיחות המוצהרת (5 אחוזים לחודש). לגבי המחצית השנייה סביר להניח, שהציבור צפה מראש את האצת הפיחותים של סוף השנה.

ב. הסקטור הציבורי

כבשנים קודמות, גם השנה גייסה ממשלת ישראל את רוב הלוואותיה לזמן ארוך (ב-1983 כ-79 אחוזים מהם) מהממשל האמריקאי. הלוואות אלה ניתנות לתקופה ארוכה ובריבית קבועה, ולפיכך הן נוחות מבחינת החזר הקרן; עם זאת, לא נמנעה מן המשק העלייה בריבית לטווח ארוך (ראה דיאגרמה ז'7¹⁷), שאיפיינה את שוק איגרות החוב בארה"ב, ומשמעות הדבר היא שבסופו של דבר ישלם המשק על הלוואות אלה ריבית ריאלית חיוכית וגבוהה. זאת משני טעמים: מחד גיסא נראה, שהעלייה התלולה בריבית לטווח ארוך, שהחלה ב-1981, היא בחלקה ארעית; מאידך גיסא, הורעו תנאי ההלוואות, שהממשלה מקבלת מממשלת ארה"ב, בהשוואה לשנות השבעים, שבהן התחיל הסיוע הכלכלי המשמעותי מארה"ב: אז היתה הריבית על הלוואות אלה מסובסדת, כלומר נמוכה מהתשואה על איגרות חוב ארוכות טווח של ממשלת ארה"ב, ואילו בשנות השמונים התהפך יחס זה לרעת המשק. (ראה דיאגרמה ז'7¹⁷). יצוין, שנתקבלה החלטה להגדיל בעתיד את חלקו של המענק בסיוע הכולל.

הסיוע הכלכלי היה ב-1983 גדול במיוחד, עקב הקדמה בהעברת הסיוע הכלכלי של שנת 1984 לסוף דצמבר 1983¹⁷. כך נהגה ממשלת ארה"ב גם בשנה הקודמת: כמחצית מן הסיוע הכלכלי של שנת 1983 הועברה בסוף 1982. אם הקדמה זו תימשך לאורך זמן, יימצא, שבדיעבד היא הקלה על החשבון השוטף של המשק לשנת 1983, בלי להרע את מאזן התשלומים בעתיד.

דיאגרמה ז'7

שיעור הריבית על הלוואות מחוץ לארץ לעומת שיעור הריבית על איגרות חוב של ממשלת ארה"ב, 1953 עד 1983

אחוזים

המקור: IFS, הפיקוח על מטבע חוץ ועיבודי בנק ישראל.

¹⁷ הסיוע מממשלת ארה"ב נקבע לפי השנה הפיסקלית בארה"ב, המתחילה באוקטובר של השנה הקלנדרית הקודמת.

לוח ז' 20
סיוע ממשלת ארה"ב והיבוא הביטחוני, 1980 עד 1983

1983	1982	1981	1980	
(מיליוני דולרים)				
1,618	1,260	1,428	1,555	1. מענקים
1,033	1,083	1,035	1,370	2. תקבולי הלוואות לטווח ארוך ובינוני
927	770	683	580	3. פירעון ההלוואות לטווח ארוך ובינוני
155	177	206	217	א. קרן
772	593	477	363	ב. ריבית
2,651	2,343	2,463	2,925	4. סך כל הסיוע ברוטו $(1)+(2)=(4)$
1,724	1,573	1,780	2,345	5. סך כל הסיוע נטו $(3)-(4)=(5)$
- 665	102	261	- 99	6. מקדמות
1,028	1,552	2,168	1,664	8. יבוא ביטחוני ישיר

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

4. החוב החיצוני

גם השנה, כבשנים קודמות, הסתייע המשק בהלוואות מחו"ל כדי לממן את פעילותו השוטפת. כך גדל החוב החיצוני נטו¹⁸ של המשק ב-14.5 אחוזים לעומת אשתקד, והגיע בסוף 1983 ל-17.7 מיליארד דולרים. כך נמשכה, זו השנה השלישית, הגדלת החוב נטו בכ-15 אחוזים לשנה בממוצע. בחינת התפתחות החוב תתמקד בשלושה נושאים: מבנה החוב, התפתחותו בשנה הנסקרת על רקע ההתפתחות הרב-שנתית, והתפתחות נטל החוב.

א. מבנה החוב לפי הלווים, המלווים ותקופות הפירעון

להלן נבחן את מבנה החוב, כהנחה המקובלת, שיכולת המשק להמשיך וללוות בחו"ל גדולה יותר ככל שחלקה של הממשלה בחוב גדול יותר, ככל שהחוב נלקח לזמן ארוך יותר, ולבסוף – ככל שחלקו של החוב לבנקאות העולמית קטן יותר.

¹⁸ קיימות הגדרות שונות לחוב החיצוני (אך כולן מתבססות על אותם נתונים; ראה לוח ז' 21). החוב החיצוני נטו (בסוף 1983 – 17.7 מיליארדי דולרים) הוא הגודל הרלוונטי לניתוח כלכלי, שכן השינוי בחוב חייב להיות זהה, מושגית, לגירעון בחשבון השוטף בניכוי ההשקעות נטו מחו"ל ובניכוי הפרשי השערים על חובות ונכסים במטבע חוץ. נציין, כי על פי נתוני המפקח על מטבע חוץ בבנק ישראל, כולל החוב החיצוני את החוב הישיר של הממשלה ושל הסקטור הפרטי הלא-פיננסי ואת ההתחייבויות נטו של מערכת הבנקאות (ב-1983 – 22.6 מיליארדי דולרים). הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מגדירה כחוב ברוטו את סך ההתחייבויות ואת סך הנכסים במטבע חוץ.

לוח ז' 21
הנכסים וההתחייבויות של המשק הישראלי לחוץ לארץ, 1979 עד 1983

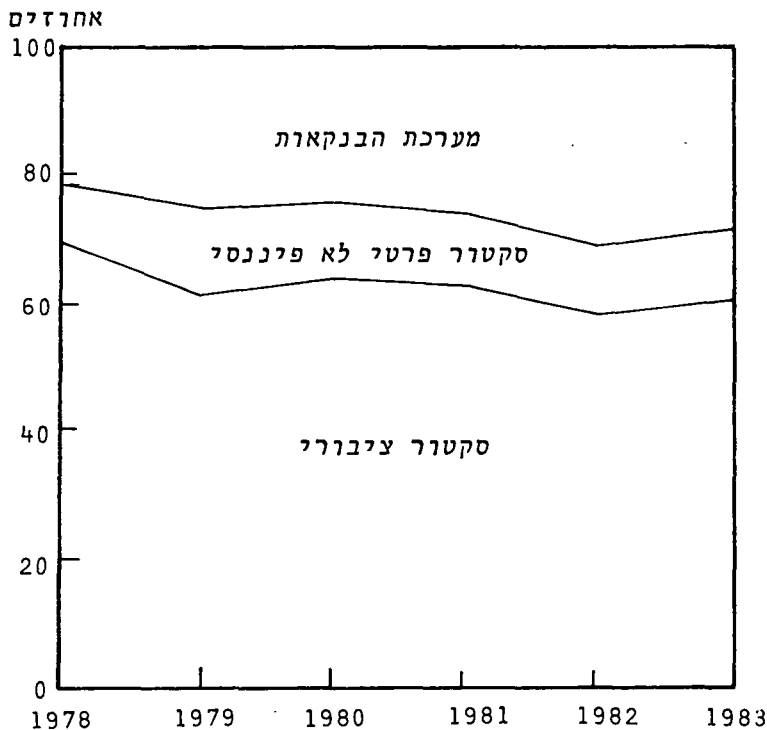
1983	1982	1981	1980	1979	
(מיליוני דולרים)					
17,714	15,475	13,370	11,640	10,708	1. התחייבויות נטו (1)=(2)-(3)-(4)-(5)
22,566	20,916	18,231	16,237	14,856	2. מצבת ההתחייבויות (א+ב+ג)
14,548	13,378	12,252	10,962	9,769	א. ממשלה
3,015	2,723	2,524	2,487	2,376	ב. סקטור פרטי לא-פיננסי
5,003	4,815	3,455	2,788	2,711	ג. מערכת הבנקאות נטו
3,780	4,317	3,814	3,526	3,234	3. יתרות מטבע חוץ של מוסדות מרכזיים ¹
1,072	1,124	1,047	1,071	914	4. אשראי לחוץ לארץ של יצואנים
4,395	4,014	3,442	2,886	2,552	5. החוב השוטף נטו (א+ב+ג)
2,199	2,094	1,490	903	971	א. של מערכת הבנקאות
1,096	1,010	899	864	624	ב. הסקטור הפרטי הלא-פיננסי
1,100	910	1,053	1,119	957	ג. החזר קרן לזמן ארוך ובינוני תוך שנה ²
-457	-1,427	-1,419	-1,711	-1,597	6. החוב השוטף נטו (4)-(3)-(5)-(6)
-3	-9	-11	-15	-15	7. החוב השוטף יחסית להתחייבויות נטו (7)=[(6)/(1)]×(100)

(1) השינוי בפועל ביתרות מטבע חוץ של המשק. נתון זה שונה מהנתון בלוח ז' 2, שבו הנתון ביתרות מנוכה מהפרשי שיעור.
(2) אומדן לגבי 1983 נלקח מלוח 8 בחקציב הלאומי לשנת 1984.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ייחודו של החוב החיצוני של ישראל בולט בכל אחת מנקודות אלה, והוא שמסביר, כנראה, את העובדה, שהמשק הישראלי הצליח להגדיל את החוב נטו בשנתיים האחרונות כ-4.4 מיליארדי דולרים – בעת שהבנקים בעולם ניסו לייצב את נכסיהם כלפי מדינות בעלות חובות חיצוניים גדולים, בשל חשש מקשיים בפירעון חובות אלה. מקובל לחלק את החוב לפי אורך התקופות לפירעון. החוב השוטף מוגדר כחוב קצר המועד ועוד החוב לטווח ארוך ובינוני, שעומד להיפרע בשנה הקרובה. את החוב השוטף נטו נגדיר כחוב השוטף האמור פחות הנכסים במטבע חוץ (יתרות מטבע החוץ של המוסדות המרכזיים ועוד אשראי היצואנים לחו"ל)¹⁹. בולטת העובדה, שהנכסים במטבע חוץ גדולים מן החוב השוטף האמור, כך שבמונחי חוב שוטף נטו, אין למשק הישראלי חובות לטווח קצר, אלא נכסים נטו. מכאן שחלק מן החוב למועדים ארוכים יותר מושקע בנכסים נזילים בחוץ לארץ. מסיבה זו לא היתה למשק הישראלי בעיית

¹⁹ אנו מנכים את כל הנכסים מן החוב השוטף, כיוון שהיתרות ואשראי היצואנים לחו"ל הם נכסים שנתינים למימוש תוך זמן קצר. קיים קושי מסוים בסיווג החוב נטו של מערכת הבנקאות לפי תקופות פירעון. בעבר סווג כולו כחוב קצר מועד, ואילו בשנים האחרונות מסווג הפיקוח על מטבע חוץ לפחות חלק מחוב זה. כחוב ארוך מועד, בהתאם לשימושים המקומיים של החוב, וגישתנו זהה.

דיאגרמה ז"ז 8
התפלגות החוב החיצוני נטו לפי לווים, 1978 עד 1983

המקור: הפיקוח על מטבע חוץ, ועיבודי בנק ישראל.

נזילות בכל השנים שבהן נצטבר החוב, גם בשנת 1983; עם זאת, הורע בשנת 1983 מצב הנכסים השוטפים נטו: אלו גדלו לעומת השנה שעברה ביותר ממיליארד דולרים, עקב עלייה בסך החוב השוטף וירידה מקבילה בסך הנכסים השוטפים²⁰. התפלגות החוב נטו לפי לווים מראה, שחלקו של הסקטור הציבורי כחוב גדל במקצת, והגיע ל-60 אחוזים ויותר ממנו ב-1983. אם נחלק את החוב של מערכת הבנקאות הישראלית לחו"ל לפי ייעודיו הסופיים, יעלה חלקו של הסקטור הציבורי בשנתיים האחרונות ל-70 אחוזים²¹. בהתפלגות החוב לפי מלווים מתבטא עיקר ההבדל בין החוב של ישראל לבין החובות החיצוניים של משקים אחרים, שנתקלו בשנים האחרונות בקשיים בגיוס הלוואות ובפירעון חובותיהם. המקורות העיקריים לחוב החיצוני של ישראל הם ממשלות זרות (ובעיקר ארה"ב) ויהדות העולם: אלה היוו ב-1983 כ-110 אחוזים מן החוב נטו, והדבר איפשר למערכת

²⁰ על פי נתוני מאזן התשלומים (ראה לוח ז"ז 2, סעיף 6ב). יצר הסקטור הציבורי השנה נכסים לזמן קצר בחצי מיליארד דולרים בקירוב, נכס שלא כלול ביתרות המוסדות המרכזיים. לפיכך מגיעים הנכסים השוטפים נטו לכ-5.2 אחוזים מן החוב נטו.

²¹ בשווקים פיננסיים מקובל לראות בממשלות לווים בטוחים יותר מאשר הסקטור הפרטי. משום כך פרמיית הסיכון לממשלות היא בדרך כלל נמוכה יותר מאשר ללווים פרטיים.

לוח ז' 22
התחייבויות המשק לחו"ל לפי מלווים, 1980 עד 1983

1983	1982	1981	1980	
(מיליארדי דולרים)				
17.7	15.5	13.4	11.6	סך כל ההתחייבויות נטו
10.2	9.4	8.6	8.0	1. ממשלות זרות ומוסדות בינלאומיים
3.3	3.1	2.9	2.6	2. איגרות חוב של מדינת ישראל
6.6	6.3	4.9	4.2	3. פיקדונות של תושבי חוץ
-0.5	-0.8	-0.8	-1.0	4. התחייבויות אחרות נטו לתושבי חוץ ¹
7.9	8.2	7.1	6.2	5. התחייבויות המשק כלפי הבנקאות העולמית ²
9.8	10.8	9.4	8.2	6. נכסי המשק כלפי הבנקאות העולמית
-1.8	-2.6	-2.3	-2.1	7. התחייבויות נטו של המשק לבנקים בעולם

(1) כולל אשראי לתושבי חוץ של מערכת הבנקאות, ואומדן לאשראי יצואנים לחוץ לארץ.
(2) כולל אשראי ישיר לממשלה ולסקטור הפרטי הלא פיננסי מבנקים בחוץ לארץ (כולל שלוחות של בנקים ישראלים בחוץ לארץ). פיקדונות בין בנקאיים ויתרות של המוסדות המרכזיים.
המקור והעיבודים: בנק ישראל.

הבנקאות הישראלית ולסקטור הציבורי בישראל ליצור נכס של קרוב ל-2 מיליארדי דולרים כלפי מערכת הבנקאות העולמית²².

עם זאת יש לציין, כי למרות החיוב שבייחודו המבני של החוב הישראלי, המקל על המשק לגייס הון בחוץ לארץ, מסתמנת בשנים האחרונות הרעה בשניים מהאפיונים המבניים: משקלו של הנכס השוטף בחוב נטו ירד מאז 1979 מכ-15 אחוזים לכ-3 אחוזים ב-1983 (או ל-5.2 אחוזים — ראה הערה 20 לעיל). נוסף על כך ירדו הנכסים נטו כלפי מערכת הבנקאות העולמית, מכ-16 אחוזים מהחוב נטו בשנים האחרונות לכ-10 אחוזים ב-1983.

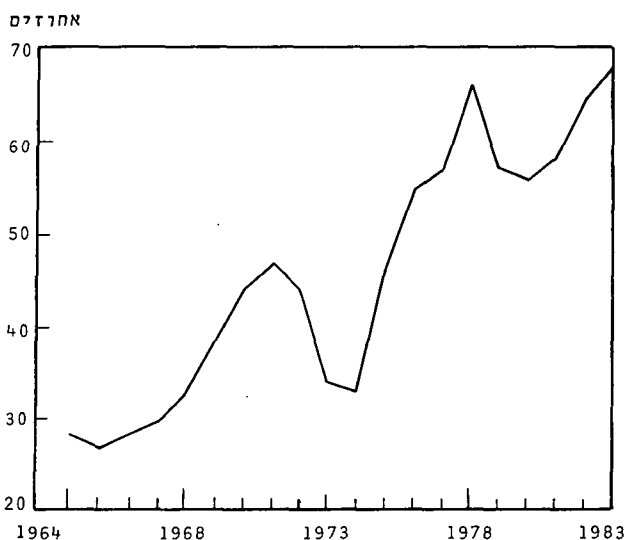
ב. התפתחות החוב כמבט ארוך טווח

אף שהניתוח לעיל מראה, כי המשק עדיין לא מתקשה לשאת את החוב החיצוני ואף להגדילו — נשאלת השאלה, אם התפתחות החוב החיצוני בשנים האחרונות היתה רצויה מבחינת המשק. כהערכה ארוכת טווח נראה, שבשנותיו הראשונות — כאשר נכנתה התשתית התעשייתית, והמערכת הפיננסית המקומית לא היתה עדיין מפותחת — היה כדאי למשק לצבור חוב חיצוני. זאת ועוד: טבעי, שבתקופה כזאת מהירה צמיחתו של החוב יותר מזו של התוצר, תהליך המוביל לקראת רמת החוב הרצויה בטווח הארוך²³. עם זאת, לכל הדעות לא ניתן להתמיד בפער האמור

²² נציין כאן, כי לפי הגדרות בינלאומיות אין לכלול את הפיקדונות של בעלי פטור (עולים חדשים וותיקים) בחוב החיצוני. על פי ההגדרה הנהוגה בישראל, נכללים פיקדונות אלה, כמיליארד דולרים בקירוב, בחוב החיצוני, כך שקיימת הטיה כלפי מעלה של החוב החיצוני בסכום זה.

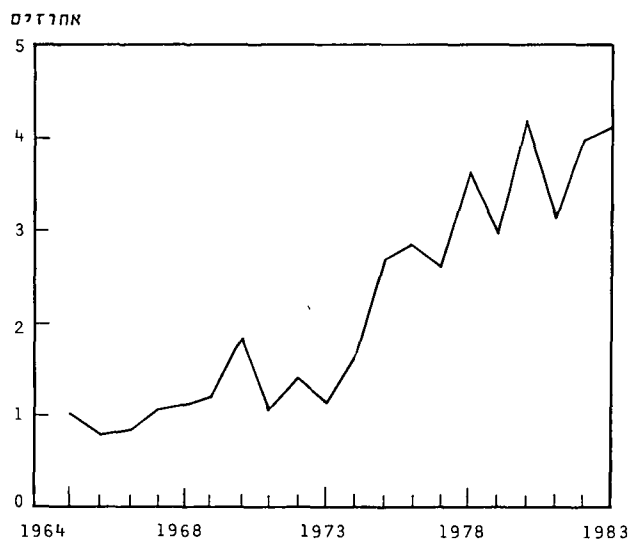
²³ יש הטוענים, כי גידול מתמיד בחוב החיצוני, בשיעור שלא יעלה על גידול התוצר, יכול להוות מדיניות יציבה לקביעת רמת החוב. הצדקה נוספת לגידול מהיר בחוב אומרת, שהתשואה המקומית על השקעות עולה על התשואה בחו"ל.

דיאגרמה ז' 9
החוב החיצוני נטו ביחס לתוצר¹, 1964 עד 1983

(1) התוצר הלאומי הגולמי מנוכה בשער חליפין רשמי.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ז' 10
תשלומי ריבית נטו לחוץ לארץ ביחס להכנסה של המשק¹, 1964 עד 1983

(1) הכנסה של המשק = תל"ג (מנוכה בשער חליפין רשמי) + העברות חריצדיות.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

בלי לגרור את המשק לקשיים בעתיד. דיאגרמה ז'-9 מורה, כי מזה שלוש שנים ברציפות מואץ גידול החוב באופן משמעותי מעבר לצמיחת התוצר. זוהי סטייה מן המגמה הרצויה, כיחס בין החוב לתוצר.

ג. נטל החוב

יש אינדיקטורים רבים לנטל החוב החיצוני. כמה מהם מובאים בלוח ז'-23. בטווח הארוך, כאשר אין חשש מבעיות נזילות, האינדיקטור המתאים למדידת נטל החוב הוא הריבית הריאלית שהמשק משלם לחו"ל מתוך הכנסתו השוטפת²⁴. בבניית אינדיקטור לריבית ריאלית זו יש לנכות את הריבית המשולמת על החוב במדד של ציפיות לאינפלציה בחו"ל. בארצות המלוות לישראל ירדה האינפלציה בשנות השמונים לעומת שנות השבעים, ומחירי סחר החוץ של ישראל ירדו אף הם בשלוש השנים האחרונות; כל אלה מצביעים על הפחתת הציפיות לאינפלציה בחו"ל.

לוח ז'-23
אינדיקטורים לנטל החוב החיצוני, 1978 עד 1983
(מיליוני דולרים)

1983	1982	1981	1980	1979	1978	
2,499	2,596	2,205	1,797	1,232	934	1. תשלומי ריבית על החוב החיצוני ברוטו
1,386	1,617	1,450	843	632	376	2. תקבולי ריבית מנכסים במטבע חוץ
1,114	979	755	954	600	557	3. תשלומי ריבית על החוב החיצוני נטו
164	138	115	169	146	60	4. שירותי הון אחרים (תוכה)
22	39	34	210	175	118	5. שירותי הון אחרים (זכות)
933	1,081	1,161	958	839	866	6. סך כל פירעון הקרן לזמן ארוך ובינוני
2,189	2,159	1,997	1,872	1,410	1,365	7. סך כל שירותי החוב נטו
6.7	6.8	6.0	8.5	6.1	6.3	8. הריבית כאחוז מהחוב החיצוני נטו ¹
4.0	3.9	3.1	4.2	3.0	3.6	9. תשלומי ריבית כאחוז מההכנסה הפנויה ²
13	12	8	11	8	9	10. הריבית נטו כאחוז מהיצוא ³
26	26	22	21	20	22	11. שירותי החוב נטו כאחוז מהיצוא
20	20	18	17	15	18	12. שירותי החוב נטו כאחוז מהיצוא וההעברות
9	11	9	9	8	10	13. שירותי החוב נטו כאחוז מהתוצר הגולמי ⁴

- (1) מחושב כדלקמן: סעיף 3 חלקי החוב החיצוני הממוצע נטו.
(2) ההכנסה הפנויה מחושבת כדלקמן: תל"ג בשער חליפין רשמי + העברות חר-צדדיות.
(3) יצוא פו"ב למעט יצוא שירותי הון. זהו גם הבסיס לסעיפים 11 ו-12.
(4) התוצר מחולק בשער חליפין רשמי.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

²⁴ ההכנסה של המשק מוגדרת כסכום התוצר הגולמי בדולרים, לפי שער חליפין רשמי, וההעברות החר-צדדיות מחו"ל.

מנקודת ראות המשק הישראלי, בשנות השמונים²⁵. השילוב של הפחתת הציפיות לאינפלציה עם העלייה בריבית הנומינלית בשנים האחרונות מלמד על עלייה בריבית הריאלית שבה המשק לווח. הרעת הנטל לטווח ארוך התרחשה על רקע של סטיית החוב החיצוני מן התוואי הרצוי ארוך הטווח; כפי שמראה דיאגרמה ז'-10, גדלו תשלומי הריבית הנומינליים (נטו) לחר"ל, מאחז אחד לערך מהכנסת המשק בשנות השישים ובתחילת שנות השבעים — לכ-4 אחוזים מהכנסתו בשנות השמונים. על פי האינדיקטורים האחרים לנטל החוב (סעיפים 10 עד 12 בלוח

לוח ז'-24

יתרות מטבע החוץ בבנק ישראל, 1973 עד 1983
(מיליוני דולרים)

תאריך	יתרות כרוטו (1)	פכ"ז ¹ בבנק ישראל (2)	פת"ח ² בבנק ישראל (3)	יתרות נטו (3) — (2) — (1) (4) =	השינוי ביתרות נטו
דצמבר 1973	1,771	0	113	1,658	1,658
דצמבר 1974	1,200	0	129	1,071	- 587
דצמבר 1975	1,184	2	142	1,040	- 31
דצמבר 1976	1,369	10	206	1,153	113
דצמבר 1977	1,571	10	202	1,359	206
דצמבר 1978	2,679	8	396	2,275	916
דצמבר 1979	3,119	13	519	2,587	312
דצמבר 1980	3,394	5	605	2,784	197
דצמבר 1981	3,542	4	691	2,847	63
דצמבר 1982	3,836	1	841	2,994	147
דצמבר 1983	3,694	0	821	2,873	- 121
מארס 1983	3,962	0	766	3,196	202
יוני 1983	3,946	0	765	3,181	- 15
ספטמבר 1983	3,765	0	811	2,954	- 227
דצמבר 1983	3,694	0	821	2,873	- 81

פכ"ז = פיקדונות של כנקים זרים.
פת"ח = פיקדונות של תושבי חוץ.
המקור: בנק ישראל.

²⁵ עקב הקושי בחישוב הציפיות האינפלציוניות המתאימות לניכוי הריבית הנומינלית, מחד גיסא, ובגלל האיכות המוגבלת של חישוב הריבית הנומינלית הממוצעת על החוב החיצוני, מאידך גיסא, לא נעשה כאן ניסיון לחשב ריבית ריאלית.

ז"י-23) התייצב נטל החוב ב־1983, ברמה דומה לזאת של אשקוד, שבה חלה הרעה לעומת השנים הקודמות.

יתרות בנק ישראל ירדו במהלך השנה עד לחודש נובמבר ב־290 מיליון דולרים, אולם התייצבו בסוף השנה על רמה של 3,694 מיליון דולרים, רמה הנמוכה ב־142 מיליון דולרים מזו שנרשמה בסוף 1982.

5. ההתפתחויות העיקריות בכלכלה העולמית

בשנת 1983 החל המשק העולמי להתאושש מהשפל הכלכלי העמוק והמתמשך ביותר שפקד אותו מאז שנות ה־30. השפל האמור פגע תחילה במשק האמריקאי, ולאחר מכן גם במשקי אירופה ובאזורים אחרים, ובחלקו הוא נבע ממשבר הדלק השני (1979 ו־1980) ומהתגובות של המדינות הכלכליות בארצות השונות למשבר זה. ארה"ב היתה חלוצת היציאה מהשפל בראשית 1983; ההתאוששות נשענה על מדיניות מוניטרית מרחיבה מאמצע 1982, ועל הרחבת הגירעון התקציבי. הגידול בביקושים המקומיים במשק האמריקאי היה הכוח המניע במשק העולמי. כיוון שאלה גדלו בקצב מהיר יותר מהתוצר בארה"ב, נוצר ביקוש ליצואם של המשקים האחרים. כתוצאה מכך, גדל התוצר בשיעור גבוה גם באותן מדינות, המייצאות בעיקר לשוק האמריקאי — קנדה ויפן. לעומת זאת, פיגרה צמיחת התוצר בשווקים האירופיים, הסוחרים בעיקר בינם לבין עצמם ועם משקים מתפתחים, הגם שבאירופה עצמה נסתמנה ראשיתה של התאוששות; חלקה של התאוששות זו הונע על ידי היצוא, וחלקה היה תגובה לתמריצים מקומיים, בעיקר בגרמניה, בבריטניה וכן בכמה משקים קטנים.

במדינות המתפתחות היה השיעור הממוצע של ההתאוששות אטי מאוד, כתוצאה ישירה מצעדי ריסון שנקטו ממשלותיהן, כדי להתמודד עם משבר החוב הבינלאומי ובשל ההתאוששות האטית במשקי אירופה.

במשקי מדינות המערב המשיך שיעור האינפלציה להצטמצם מאוד, והגיע לרמה הנמוכה ביותר מאז ראשית שנות ה־70²⁶. גם במרבית המדינות המתפתחות ירד מעט שיעור האינפלציה, אך בחלקן, במיוחד בדרום אמריקה, עלה השיעור בתלילות.

בסחר העולמי השתקפה ההתאוששות המחזורית המיוחדת שתוארה לעיל: גידול ניכר בסחר בתוך ארצות OECD, ולעומתו התאוששות אטית בארצות המתפתחות. כמו כן נמשכה הירידה בביקוש לדלק, אף כי עוצמתה פחתה. שיעור השינוי הממוצע השנתי הכולל בסחר העולמי נאמד בכ־2 אחוזים בלבד (בהשוואה לירידה של 2.5 אחוזים ב־1982), לעומת כ־5 אחוזים בתוך ארצות OECD. נקודת השפל בסחר העולמי היתה בסוף 1982, ובמשך 1983 גדל הסחר העולמי בשיעור גבוה מהמשתקף בממוצעים השנתיים (כ־6 עד 7 אחוזים).

תנאי הסחר של מדינות OECD השתפרו משמעותית ב־1983, כ־4.5 אחוזים, בעיקר בשל המשך השחיקה במחיר היחסי של הדלק בשוקי העולם (מחירו בדולרים ירד ב־10 עד 12 אחוזים), התפתחות שפעלה גם לטובת המשק הישראלי.

בתגובה לשינוי במדיניות המוניטרית בארה"ב, ירדו מאוד שיעורי הריבית הנומינליים במחצית השנייה של 1982, ואף שיעורי הריבית הריאליים ירדו, אמנם בשיעור נמוך יותר, אך עדיין משמעותי. שיעורי הריבית הנומינליים והריאליים התייצבו במשך 1983 ברמות גבוהות מאוד, בין היתר בשל התרחבות חריגה בגירעונות תקציביים בארה"ב; עם זאת, עקב הזרמת

²⁶ האטה רבה באינפלציה היתה באיסלנד ובניו זילנד, שבהן ננקטה מדיניות להשפעה ישירה על המחירים.

לוח ז' 25
אינדיקטורים כלכליים במדינות המתועשות, 1963 עד 1983

ארבע מדינות אירופה הגדולות O.E.C.D.	כל מדינות הגדולות O.E.C.D.	ארבע מדינות אירופה הגדולות O.E.C.D.	ארבע מדינות אירופה הגדולות O.E.C.D.	ארבע מדינות אירופה הגדולות O.E.C.D.	ארבע מדינות אירופה הגדולות O.E.C.D.	ארבע מדינות אירופה הגדולות O.E.C.D.	ארבע מדינות אירופה הגדולות O.E.C.D.
הגידול בתוצר הלאומי	4.0	2.7	4.4	5.4	4.7	9.4	4.4
(1973 — 1963)	3.0	1.8	2.3	3.4	3.0	4.1	2.6
(1977 — 1973)	1.9	-2.2	-0.2	0.3	-0.2	3.0	-0.5
1981	-1.9	2.0	-1.1	1.9	-0.3	3.0	0.5
1982	3.3	2.9	1.3	0.6	-1.5	3.0	1.0
1983	3.3	3.9	2.2	1.2	-1.1	1.7	1.6
מחצית ראשונה	7.5	2.4	2.3	-1.0	-0.2	4.7	1.3
מחצית שנייה	6.2	3.3	3.2	0.5	-0.6	3.6	2.0
רביע IV לעומת המקביל אשתקד							
שיעור האינפלציה (לפי							
מדד המחירים לצרכן)							
1981 ממדע שנתי	10.4	11.9	5.9	13.4	19.5	4.9	11.5
1982 ממדע שנתי	6.1	8.6	5.3	11.8	16.6	2.7	9.8
1983 ממדע שנתי ¹	4.0	6.0	3.0	9.2	14.8	1.5	7.5
1983 במשך השנה ²	3.3	5.3	2.5	9.3	12.4	1.8	6.8
הגידול בכמות הכסף (M ₁)							
במשך השנה (רביע אחרון							
לעומת המקביל לו) ⁷							
1978-79	7.8	16.3	10.4	11.8	23.9	10.4	14.5
1981	5.0 (-4.2)	9.1	-1.6	15.4	8.4	9.3	7.2 (-3.9)
1982	8.5 (3.8)	12.2	6.2	13.1	16.6	6.0	10.9 (2.6)
1983 ³	9.4 (5.6)	11.8	8.2	10.0	16.2	4.7	11.4 (4.4)
השינוי בעודף הביקוש							
הממשלתי (אחוז מהתוצר) ⁴							
1982 (בפועל)	-2.9	0.8	0.4	-0.7	-0.3	-0.1	0.1
1982 (מותאם למחזור) ⁴	-1.3	1.8	1.8	0.2	1.1	0.1	1.3
1983 (בפועל)	0.0	-0.7	0.4	-0.8	-0.1	0.7	-0.3
1983 (מותאם למחזור) ⁴	-0.5	-0.5	1.4	-0.2	1.5	1.1	0.5
שיעורי אבטלה ⁵							
1979-1970, ממדע שנתי	6.0	4.4	2.4	3.7	6.2	1.7	3.8
1981	7.5	11.4	4.4	7.3	8.3	2.2	7.4
1982	9.5	12.8	6.1	8.0	8.9	2.4	8.6
1983 — רביע I	10.2	13.6	7.1	8.0	9.6	2.6	9.3
1983 — רביע אחרון ⁶	8.1	13.3	7.4	8.4	9.9	2.6	9.5

- (1) מדד מחיר הצריכה.
- (2) השינוי מדצמבר לדצמבר. לגבי ארצות הברית — השינוי הוא בין הרביע האחרון למקביל לו.
- (3) השינוי כמשך 12 חודשים, עד נובמבר או עד דצמבר. לגבי איטליה ויפן, השינוי מהרביע השלישי למקביל לו.
- (4) השינוי במאזן הכספי של הסקטור הציבורי. השינוי המותאם למחזור מצביע על תרומת המדינות לביקוש המיצר. (מספרים חיוביים מציינים ריסון, ושליילים — הרחבה).
- (5) השיעורים הותאמו בידי ארגון O.E.C.D. להגדרה אחידה. כל מדינות O.E.C.D. = 15 מדינות הגדולות.
- (6) לגבי איטליה — השער באקטובר. ולגבי יתר המדינות — בדצמבר.
- (7) בסוגריים — השינוי הריאלי (מונח במדד המחירים לצרכן).

ההון הגדולה שמשכו שיעורי ריבית אלה לארה"ב, לא מנעו שיעורי הריבית הגבוהים את המשך ההתאוששות הכלכלית הכללית בארה"ב, ואף לא את התאוששות ההשקעה הפרטית. התחזקות הדולר נמשכה זו השנה השלישית, כשהיא עולה בקנה אחד הן עם עליית שיעורי הריבית והן עם ההתאוששות המהירה במיוחד של המשק האמריקאי. יחד עם זאת, החלו להופיע סימנים המעידים על התייצבות, ואף על ירידת-מה, בשער הדולר בסוף 1983, כאשר היקף הגירעון השוטף בסחר החוץ של ארה"ב החל להדביק את זרמי יבוא ההון אליה.

א. ההתפתחויות המקרו-כלכליות ואמצעי המדיניות

(1) ההתפתחויות הכלכליות

ההתאוששות המחזורית של העולם המתועש החלה בראשית 1983, והיא מתבטאת בדיאגרמה ז'-11, המלמדת כי לגידול בצמיחה העולמית תרם בעיקר המשק האמריקאי. (ראה לוח ז'-25).

על פי התכנית שנקבעה עוד במשבר הדלק הראשון, באמצע שנות ה-70, היתה ארה"ב יוזמת ההתאוששות הכלכלית גם הפעם, הן בקביעת מועדה והן בעוצמתם של אמצעי המדיניות להמרצת הפעילות. הדבר משתקף בנתונים: השימושים המקומיים במשק האמריקאי גדלו ב-4.75 אחוזים, בעוד שהתל"ג גדל ב-3.5 אחוזים בלבד. במקביל, גדלו השימושים המקומיים ביפן ב-2 אחוזים, והתוצר ב-3 אחוזים, ובמדינות אירופה השייכות ל-OECD — 0.5 אחוז גידול בשימושים המקומיים ואחוז אחד בתוצר. כך, במחיר של גירעונות חסרי תקדים בחשבון הסחר ובחשבון השוטף (63 ו-43 מיליארדי דולרים, בהתאמה), שימש המשק האמריקאי כמוכיל העיקרי בצמיחה הכלכלית בעולם.

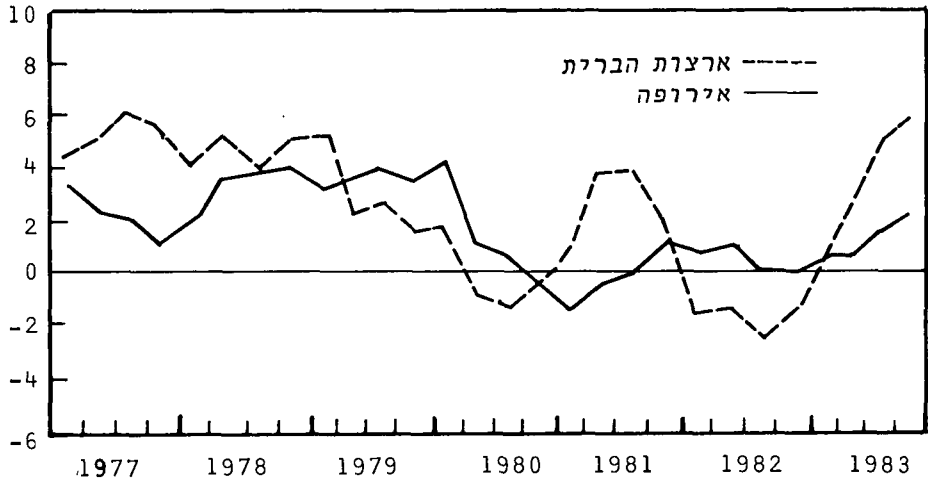
במשך שנת 1983 (בהשוואת הרביע האחרון של 1983 למקביל לו ב-1982) גדל התוצר האמריקאי ב-6.2 אחוזים. ההתאוששות באירופה היתה מתונה יותר ובלתי אחידה, ובממוצע הגיעו שיעורי הגידול של התוצר במשך השנה ל-2 אחוזים. כלכלת בריטניה צמחה במחצית הראשונה של 1983 ב-3.9 אחוזים, שיעור שנתי גבוה למדי, שהואט במחצית השנייה של השנה. לעומת זאת לא ניכרה באיטליה כל צמיחה במשך השנה. בצרפת, בהשפעת תכנית הריסון שהונהגה באביב ומדיניות מוניטרית מרסנת, יחסית, הפכה ההתאוששות לנסיגה במחצית השנייה של 1983. בגרמניה נמשכה צמיחה יציבה יחסית במשך השנה כולה, שנשענה בעיקרה על גידול בביקושים המקומיים, וכן על התרחבות מוניטרית גדולה, שלובה בירידה נוספת בשיעור האינפלציה. גידול התוצר ביפן במחצית הראשונה של השנה התבסס כמעט לחלוטין על הגידול ביצוא נטו, אך במחצית השנייה תרמה לו בעיקר ההתאוששות בביקושים המקומיים (3.5 אחוזים).

שיעורי האבטלה, שהיו בעולם כולו גבוהים לעומת השיעורים שלאחר מלחמת העולם השנייה (ראה לוח ז'-25)²⁷, היו גבוהים במיוחד באירופה, ושיקפו את אי האחידות של ההתאוששות הכלכלית. שיעור האבטלה הצטמצם משמעותית בארה"ב (משיא חודשי של 10.8 אחוזים ל-8.1 אחוזים), בעוד שבאירופה וביפן הביאה ההתאוששות הכלכלית רק להאטה רכה בגידול שיעור האבטלה.

²⁷ שיעור האבטלה הממוצע בארצות השוק המשותף היה 3.1 אחוזים ב-1974, 5.5 אחוזים ב-1979, ו-10.7 אחוזים ב-1983. בארצות מסוימות היתה ההתפתחות חמורה בהרבה (כדוגמת ספרד: 2.6 אחוזים ל-17 אחוזים).

הגידול בתוצר הלאומי הריאלי, ארה"ב ואירופה, 1977 עד 1983

אחוזים

(1) השינוי בכל רביע לעומת המקביל לו בשנה הקודמת. ארצות אירופה מיוצגת באמצעות ארבעת המשקים הגדולים – גרמניה, צרפת, בריטניה ואיטליה.

המקור: Federal Reserve Bank of St. Louis.

(2) אמצעי המדיניות

כמצוין בדוח אשתקד, נסוג ב־1982 תהליך ההתאוששות, שהחל להסתמן בארה"ב ב־1981, באורח בלתי צפוי, עקב ירידה חריפה מאוד של מהירות המחזור של הכסף (במיוחד M_1)²⁸, בשל שני גורמים: ירידת שיעור האינפלציה ועמה הפחתת שיעורי הריבית הנומינלית, שהקטינה את עלות החזקת הכסף (M_1), והופעת חשבונות עו"ש חדשים, נושאי ריבית, הכלולים בהגדרת אמצעי התשלום (M_1).

הנסיגה בהתאוששות הכלכלית ב־1982 הביאה לתוצאות מדאיגות, ובהן צבירת חובות גדולים של מדינות אמריקה הלטינית ואחרות. ולפיכך שינו הרשויות המוניטריות בארה"ב את עמדתן ואיפשרו הרחבה מוניטרית, עד לשיא של 15 אחוזים במונחים שנתיים, כרביע הראשון של 1983²⁹. שיעורי הריבית הנומינלית והריאלית ירדו משמעותית נוכח העלייה בשיעור ההתרחבות המוניטרית³⁰ (ראה דיאגרמה ז' 12).

ההתפתחות על פני השנה מלמדת, כי הגידול בהתרחבות המוניטרית החל כרביע השלישי של 1982 והגיע לשיאו כרביע השלישי של 1983. המפנה במגמת הביקושים המקומיים ובתוצר

²⁸ כלומר, גידול בכמות המוחזקת של כסף יחסית להכנסה הלאומית, או לתוצר.

²⁹ בעיקר השפיע הגידול הנומינלי בכמות הכסף, אך לגידול ביתרות הריאליות תרמה גם הירידה המתמדת של אחוז עד שניים בשיעור האינפלציה.

³⁰ במחצית השניה של 1982, בעת שגדלה ההתרחבות המוניטרית, ירדו משמעותית שיעורי הריבית הריאלית, הן לטווח קצר והן לטווח ארוך. (אומדני קרן המטבע מצביעים על ירידת הריבית הריאלית לטווח קצר מ־9 אחוזים ל־4 אחוזים, והריבית הריאלית לטווח ארוך – מ־5 אחוזים ל־6 אחוזים. ירידות אלה מתיישבות במלואן עם התחדשות הצמיחה הכלכלית בסוף השנה. (דיאגרמה ז' 12 מסכמת התפתחויות אלה.) כן ברור, שמאז 1981 ואילך גרמו גורמים לא מוניטריים (כגון: צננות תקציביים גדלים ושינויים במיסוי ששיפרו את רווחיות ההשקעות) לתווך כלפי מעלה: כל גממת שיעורי הריבית הריאליים. (ראה לוח ז' 29).

הריאלי בא בעקבות הגידול בהתרחבות המוניטרית, בפיגור קצר למדי, של רביע אחד בלבד. (ראה דיאגרמה 11''). במחצית השנייה של 1983 הואטה ההתרחבות המוניטרית, התפתחות שיחד עם התייצבות מהירות המחזור מתיישבת עם המשך ההתאוששות. כאמור, הסתייעה ההתאוששות בארה"ב בהתרחבות הגירעון התקציבי, שהיקפו עלה ב-1.3 אחוז מהתוצר ב-1982 ובחצי אחוז נוסף ב-1983, (ראה לוח ז'25), בעיקר בשל מימוש עקיב של הורדה הדרגתית במס ההכנסה, שהוחלט עליה ב-1981. גם באירופה ניכרה הרפיה במדיניות המוניטרית מאמצע 1982 ובמשך 1983, אך היא היתה מרוסנת יחסית לארה"ב³¹. לעומת זאת פעלה המדיניות הפיסקלית באירופה בכיוון ההפוך — לריסון ביקושים. לוח ז'25 מראה התפתחות בגירעונות התקציביים, הפוכה בסימנה ודומה בגודלה, לזו של ארה"ב³². נטיית מעצבי המדיניות המקרו-כלכלית באירופה להמתין ליוזמות מצד ארה"ב נבעה, כנראה, מצירוף של כמה גורמים: ראשית, מגמה גוברת לאינטגרציה בשווקים באירופה (כלומר, גידול בשיעור הסחר הבינלאומי בכל משק, יחסית לתוצר), יחד עם דגש מתחזק על שמירת יציבות שערי החליפין בתוך השוק המשותף (מאז הנהגת "המערכת המוניטרית האירופית" — EMS). שנית, המשך קביעת המדיניות המקרו-כלכלית בכל מדינה באורח עצמאי. צירוף זה הרתיע את המדינות מלנקוט יוזמה עצמאית למדיניות מרחיבה, שכן בשיטה של שערי חליפין קבועים, עלולה מדיניות מעין זו לגרום לגירעון גדול והולך בסחר החוץ יחסית לתוצר המקומי³³. מכאן ברור, מדוע ניתן היה לצפות שהיוזמה להרחבת ביקושים תבוא דווקא מצד ארה"ב, שבה קיים הצירוף האמור של שוק משותף אינטגרלי פנימי גדול, "שערי חליפין יציבים" (מטבע אחת לכל מדינות ארה"ב) ומדיניות כלכלית הנקבעת באורח מרכזי לכל השוק. חלק מההבדל במדיניות הפיסקלית בין אירופה לבין ארה"ב נבע, שלא במתכוון, מתוצאות לוואי מחזוריות של חתירה ליעדים נוספים ארוכי טווח: בארה"ב — מדיניות "כלכלת היצע" וכן כוונה כללית, ארוכת טווח, להפחתת מסים; ביפן ובאירופה — חתירה לחיסול הגירעונות התקציביים, שתפחו בעקבות משבר הדלק הראשון, מדיניות שנקלעה, לרוע מזלה, לתקופה של נסיגה כלכלית חריפה.

ב. העולם המתפתח

מדינות מתפתחות רבות נקלעו למשבר חוב בינלאומי (ובלטו בהן מדינות דרום אמריקה) בעקבות משבר הדלק השני (1979-1980) והנסיגה הכלכלית הארוכה בארצות המפותחות. לאחר משבר הדלק הראשון, החלו הארצות המתפתחות להסתמך על אשראי בנקאי בינלאומי ולהגדיל את האשראי הבנקאי לזמן קצר או את האשראי ב"ריבית משתנה", והדבר הוביל למשבר האמור. מצב זה התפתח כאשר מערכת הבנקאות הבינלאומית נטלה על עצמה "למחזור" את עודפי התקבולים הגדולים החדשים של מדינות הנפט, לאחר 1973. על רקע זה, הפכו השפל העולמי והעלייה המואצת והבלתי צפויה בריבית הריאלית מ-1980/81 ואילך, את משבר החוב (בעיקר את בעיית חוסר נזילותו) לבלתי נמנע. מקסיקו היתה הראשונה שפנתה, עוד באוגוסט 1982,

³¹ הרפיית הריסון המוניטרית במרכיב משקי אירופה ויפן, במקביל להתרחבות המוניטרית המהירה בארה"ב, לא היתה מקרית. הירידה בשיעורי הריבית בארה"ב הפחיתה חששות של מדינות אלה בתחום שערי החליפין, חששות התורמים לריסון מדיניות מוניטרית מרחיבה.

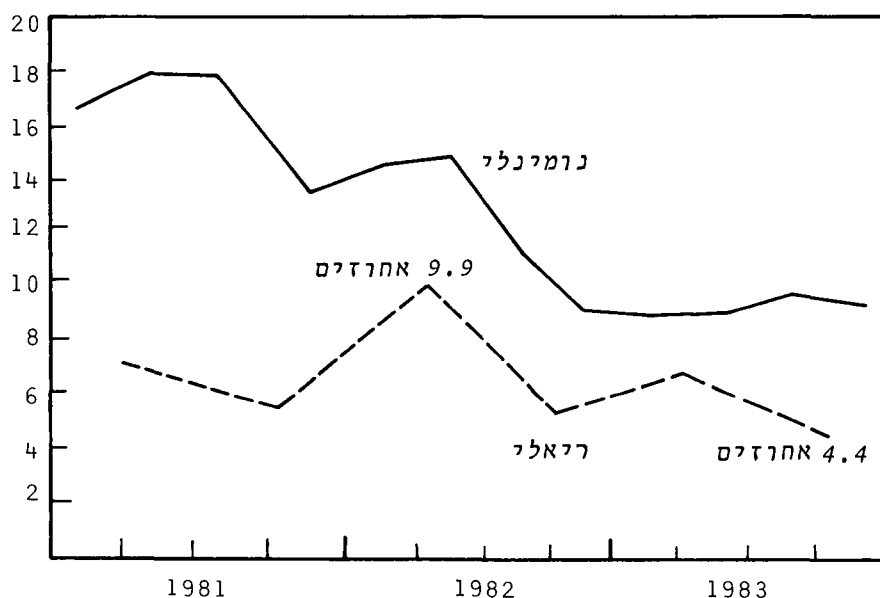
³² למרות גורמי אי ודאות רבים באומדני מכפיל ההכנסה, הרי שהניגוד הבולט במדיניות הפיסקלית מסייע להסביר גם את הפער וגם את הפיגור בגידול התוצר באירופה לעומת ארה"ב (שבה ניכרה תגובה מלאה של הצריכה לקיצוץ בשיעורי המס).

³³ הדוגמה המאלפת לכך היא צרפת ב-1982: מדיניותה העצמאית להרחבת הביקושים הגדילה את סך כל הביקושים ב-4.9 אחוזים (במנחים שנתיים), אך התוצר המקומי גדל רק ב-1.4 אחוזים במחצית הראשונה של 1982.

דיאגרמה ז' 12

שיעורי ריבית דולריים בינלאומיים לטווח קצר, ריאליים ונומינליים, 1981 עד 1983

אחוזים

(1) השיעורים הריאליים הם שיעורים רבעוניים מנוכים בעליית המחירים באותו רבע. נעשה מיצוע חצי-שנתי (2 רבעים) כדי להחליק במקצת את התנודות הנובעות מן העובדה שתנודתיות המחירים רבה יותר מזו של שינויים בריבית הנומינלית.

לקבלת סיוע מקרן המטבע הבינלאומית, לפריסה מחודשת של החוב החיצון שלה, ובעקבותיה – ברזיל, ארגנטינה ומדינות רבות אחרות. לנוכח משבר החוב החיצון, הפעילו מדינות אלה מדיניות ריסון חריפה (לעתים קרובות לפי תביעת קרן המטבע, כתנאי לסיוע), ולפיכך כמעט שלא החלה בהן התאוששות כלכלית ב-1983. (ראה לוח ז' 26). הצמיחה הכלכלית הממוצעת במדינות המתפתחות נשארה ברמת השנים הקודמות, כ-1.5 אחוזים; הממוצע מסתיר צמיחה גבוהה יותר במשקי אסיה, מול ירידה מוחלטת בתוצר בדרום אמריקה ובאפריקה.

בניגוד לאירועים קודמים, שבהם הופעלה מדיניות הכנסות לצמצום הגירעון במאזן התשלומים (למשל, בטורקיה ב-1980), לא נקטו מדינות דרום אמריקה מדיניות הכנסות מפורשת. כתוצאה מכך נגרמה בכמה מדינות האצה רבתי בשיעור האינפלציה, כתגובה לניסיון לבצע פחות ריאלי במערכות בעלות הצמדה של שכר-מחירים. תופעה זו, הדומה למתרחש במשק הישראלי, התרכזה בכמה מהמשקים הגדולים (למשל ברזיל), בעוד ששיעור האינפלציה החיצוני ירד בהתמדה בין 1980 ל-1983, בדומה למגמה בעולם המתועש³⁴.

את התוצאות השליליות של מדיניות הריסון על הסחר העולמי ניתן לראות בלוח ז' 27. לעומת זאת, הביאה ההתאוששות הכלכלית של העולם המתועש לשיפור תנאי הסחר של המדינות המתפתחות. (למעט יצואניות הדלק). לאחר 5 שנים של הרעה, והדבר סייע להן להגדיל ב-12 אחוזים את תקבוליהן (הדולריים) מיצוא לארצות המתועשות. (ראה לוח ז' 31).

³⁴ בדרום אמריקה כולה עלה שיעור האינפלציה הממוצע מ-59 אחוזים ב-1980 ל-78 אחוזים ב-1982 ול-123 אחוזים ב-1983; ואולם שיעור האינפלציה החיצוני בתקופה זו ירד מ-18 ל-12 אחוזים בדרום אמריקה, מ-15 ל-8 אחוזים באסיה, מ-14 ל-13 אחוזים באפריקה ומ-15 ל-10 אחוזים במזרח התיכון.

לוח ז' 26
נתונים נבחרים על המדינות המתפתחות, 1980 עד 1983

1983	1982	1981	1980	
גידול בתוצר-הגולמי המקומי:				
1. ממוצע משוקלל (כולל יצואניות הנפט)				
6.5	4.5	5.1	5.4	אסיה
4.2	3.4	5.4	6.8	המזרח התיכון
-2.3	-1.6	0.2	6.1	חצי הכדור המערבי
-1.4	0.3	2.9	4.5	אפריקה
-1.1	-4.3	-4.0	-2.0	יצואניות הנפט העיקריות
1.6	1.3	2.8	4.8	כל המדינות המתפתחות (למעט יצואניות הנפט)
2. מימון החשבון השוטף — למעט יצואניות הנפט (מיליארדי דולרים)				
56	82	109	88	הגירעון בחשבון השוטף
21	24	27	24	(1) זרמי סיוע והשקעות
23	22	23	20	(2) אשראי לטווח ארוך ממקורות רשמיים
10	8	7	4	(3) אשראי מקרן המטבע וממוסדות מוניטריות
-8	11	-2	-5	(4) שימוש ברזרבות ופיגורים
20	36	71	61	(5) אשראי פרטי אחר (בעיקר אשראי בנקאי)
43	22	51	38	(א) טווח ארוך
-23	14	20	22	(ב) טווח קצר
-10	-19	-16	-16	(6) טעויות והשמטות ¹

(1) בעיקר תשלומי הון בלתי רשומים.
המקור: נתוני קרן המטבע. (דרך חישוב האומדנים שונה מזו של ה-O.E.C.D. שמהם נלקבלו הנתונים המובאים בלוח 25).

לוח ז' 26 מביא נתונים על מימון החשבון השוטף של המדינות המתפתחות (למעט יצואניות הדלק), וממנו ניתן ללמוד, כי הירידה התלולה בגירעון השוטף הכולל איפשרה (כמתוכנן) צמצום מקביל ב"אשראי פרטי אחר" (בעיקר, אשראי בנקאי). יתר על כן, בגידול הממותן בחוב הפרטי (20 מיליארד דולרים) ניכרת ירידה תלולה בחוב לזמן קצר, בעיקר הודות לפריסה המחודשת של החוב. התפתחויות אלו הצליחו למנוע משבר חמור יותר. העדות הראשונה להקלה במשבר החוב ניכרה בעובדה, שהמדינות המתפתחות שבו והגדילו את יתרות מטבע החוץ שלהן ב-1983, לאחר שנאלצו להקטין במשך 1982. לאחרונה צצים סימנים להקלה נוספת בלחצים לריסון הצמיחה והיבוא, אך למרות זאת ניתן לומר, כי נסיגת הצמיחה בין 1980 ל-1983, ושיעורי האבטלה הגבוהים שהתפתחו תוך כדי כך, הם חסרי תקדים, ונקשה עדיין לחזות את תוצאותיהם.

לוח ז' 27
שינויים בסחר העולמי, 1968 עד 1983
(אחוזים)

	— 1968				
	1983	1982	1981	1980	1979 1978
השינויים בכמות					
כל המוצרים	2.0	— 2.5	1.0	1.5	6.5 ¹ 8.0
מוצרי תעשייה	² 1.0	— 2.5	2.0	4.5	5.5 7.5
יבוא O.E.C.D.	3.25	— 0.5	— 2.0	— 1.25	8.0
יצוא O.E.C.D.	1.75	— 1.75	2.25	4.0	5.5
יבוא O.P.E.C.	— 8.0	5.25	26.0		
יבוא מדינות מתפתחות שאינן O.P.E.C.	— 0.75	— 5.0	5.7		
סחר בתוך מדינות O.E.C.D.	4.75	0.0	— 1.25		
השינויים במחיר					
יבוא O.E.C.D.	1.75	4.75	11.0	22.0	19.0
יצוא O.E.C.D.	3.0	6.75	9.5	12.5	16.5

(1) 1976 — 1967.

(2) אומדן מוקדם זה עשוי להיות נמוך, אך הוא מובא כאן בגלל העדר נתון סופי.
המקור: O.E.C.D. Economic Outlook, December 1983; אומדני I.M.F. במאס ("כל המוצרים"); N.I.E.R. לנובמבר 1983 ("מוצרי תעשייה").

לוח ז' 28
החשבון השוטף במדינות שונות בעולם, 1980 עד 1983
(מיליארדי דולרים, כולל העברות רשמיות)

	1983	1982	1981	1980
אררה"ב	— 42.5	— 11.2	4.6	0.4
4 המדינות האירופיות הגדולות	3.0	— 12.7	— 7.9	— 23.5
יפן	22.5	6.9	4.8	— 10.7
סל כל מדינות O.E.C.D.	— 24.3	— 29.8	— 28.0	— 70.1
מדינות אופ"ק	— 31	— 16	52	110
מדינות מתפתחות שאינן מפיקות נפט	— 45	— 65	— 76	— 60
אחרות	4	3	— 10	— 1
סך הכול עולמי ¹	— 97	— 108	— 62	— 24

(1) ההפרשים בין 0 למספרים המובאים כאן נובעים מטעויות והשמטות. דוח ה-O.E.C.D. אינו מסביר את הגידול באי ההתאמה (בין 1981 ל-1982). למרות שלפי ה-I.M.F. הטעות מתרכזת בחשבון השירותים של המדינות המתועשות, כלומר בהערכת חסר בתקבולים כיחס לתשלומים. (יש לציין, שהיירידה בעורף בחשבון השוטף של מדינות אופ"ק כמעט מחקזות בגידול אי ההתאמה).
המקור: לוחות O.E.C.D. Economic Outlook, דצמבר 1983 (לוחות 24, 26).

ג. הסחר, תנועות ההון ושערי החליפין

לוח ז' 27 מביא סיכום של הגידול בהיקף הסחר העולמי מדי שנה בשנה. כאמור, ניכרת תחילת התאוששות מחזורית לאחר 3 שנים של שפל: גידול הסחר במשך השנה היה גבוה בהרבה מהגידול במוצעים השנתיים, וכולט במיוחד הפיזור בהתפתחויות בין אזורי סחר שונים (לוח ז' 27). עיקר הסיבות להתפתחות הבלתי אחידה, כאמור, היו התרכזות ההתאוששות הכלכלית בעולם המתועש (בעיקר בארה"ב), ריסון ניכר של יבוא לארצות המתפתחות, וירידה נמשכת בתקבולי יצוא הדלק וביבוא של מדינות אופ"ק.

לוח ז' 28 מסכם את ההתפתחויות בגירעון השוטף באזורים העיקריים ואת ההתפתחויות בתנועות ההון. הלוח מורה, כי גם ההתאוששות הכלכלית הרבה בארה"ב, שהגדילה את הביקוש ליבוא, לא איזנה את יבוא ההון לארה"ב במלואו, ולפיכך המשיך הדולר להתחזק, זו השנה השלישית ברציפות³⁵. בדרך כלל משפיע הגידול בהשקעות במשק האמריקאי, בשלב

לוח ז' 29

שיעורי הריבית בשוקי הכספים ועל היורדולר, 1977 עד 1983¹
(ממוצע תקופתי, אחוזים)

ממוצע — 1977 1980	1982			1983			1983
	רביע II	רביע III	רביע IV	רביע I	רביע II	רביע III	נובמבר
שוק הכספים לטווח הקצר							
ארה"ב	9.5	14.5	11.0	9.3	8.7	8.8	9.3
בריטניה	10.4	12.6	10.7	9.3	10.5	9.7	9.0
מערב גרמניה	6.1	9.3	8.9	7.2	5.7	5.4	6.2 (אוק.)
יפן		7.3	7.4	7.2	6.9	6.7	6.4
יורדולר (פיקדון לחודש אחד)	10.1	15.0	11.9	9.2	9.1	9.2	9.5
שיעור ריאלי, ארה"ב ²	-0.2	8.7	3.1	7.3	9.1	4.3	4.3
שוק הכספים לטווח ארוך (תשואות איגרות חוב לפירעון)							
ארה"ב	9.2	13.7	12.9	10.7	10.9	10.8	11.9
בריטניה	13.0	13.7	12.3	10.8	11.4	10.5	10.6 (אוק.)
גרמניה	7.0	9.0	9.0	8.1	7.5	7.7	8.1 (אוק.)
שיעור ריאלי ארה"ב ²	-0.5	8.0	4.8	8.6	11.3	6.2	6.8

(1) שיעורים נומינליים, אלא אם כן צוין אחרת.

(2) שיעור נומינלי בארה"ב, מנוכה בשיעור השינוי השנתי של מדד המחירים לצרכן באותה תקופה (מנוכה עונתיות). המקור: קרן המטבע הבינלאומית, International Financial Statistics, ינואר 1984.

³⁵ ראה לוחות ז' 1 וז' 30 על התנודות בשערי החליפין.

לוח ז' 30
 התפתחות המחירים הסיטוניים היחסיים של ישראל, 1980 עד 1983
 (מדדים, ינואר 1981 = 100)

א. שער החליפין של השקל		ב. המחיר היחסי של ישראל ²		
לעומת הדולר	לעומת סל המטבעות ¹	לעומת ארה"ב	לעומת ארצות הסל	
1980	64.9	67.2	99.3	103.3
1981	144.6	130.0	105.3	95.7
1982	307.2	255.8	102.8	89.0
1983	711.8	459.5	99.0	82.2
I 1981	106.0	102.9	101.0	97.7
II	130.1	118.0	107.6	97.5
III	158.8	136.0	107.6	93.1
IV	183.8	162.9	104.5	94.4
I 1982	221.0	190.9	104.8	92.7
II	270.7	229.8	103.4	91.0
III	341.3	281.0	103.5	88.5
IV	396.2	321.7	99.4	83.8
I 1983	464.9	376.6	97.9	82.8
II	549.4	437.8	95.2	80.2
III	703.1	542.9	98.2	80.5
IV	1,129.8	861.2	104.5	85.3
I 1984	1,653.7	1,252.4	103.9	84.4

(1) ממוצע שערים יציגים של חמשת המטבעות (דולר ארה"ב, מרק גרמני, לירה שטרלינג, גילדן הולנדי ופרנק צרפתי). לפי שיקלול המשקף את הרכב סחר התרין של ישראל.

(2) שער החליפין של השקל, מוכפל במדד המחירים הסיטוניים בחוץ לארץ, ומחולק במדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה (למעט מזון, כרייה וחציבה).

המקור: שערי החליפין של השקל: אינדיקטורים של בנק ישראל.

אינפלציה בארה"ב ובארצות הסל: J.F.S., מחירים סיטוניים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההתאוששות, לעידוד יבוא הון בהיקף גבוה מן הגידול ביבוא נטו, והדבר מחזק זמנית את הדולר. במחזור העסקים הנוכחי (מאז 1979/80) ניכרת תופעה של עלייה ריאלית של שערי ריבית בארה"ב, שהגבירה את תנועות ההון פנימה וחיזקה מיד את המטבע, בעוד שהשפעת ההתאוששות על סחר החוץ היא אטית יותר. אולם בסוף 1983 עלה הגירעון בסחר ובחשבון השוטף לשיעור שנתי חסר תקדים, של כ-100 מיליארד דולרים, והדביק את הגידול ביבוא ההון – תהליך האמור, בסופו של דבר, להחליש את המטבע האמריקאי³⁶. לוחות ז'-30 וז'-1 סוקרים את התפתחות שערי החליפין העיקריים בינם לבין עצמם ויחסית לשקל הישראלי. בצד המשך התחזקות נומינלית של הדולר יחסית למטבעות העיקריים האחרים עד לסוף 1983, בולט כאן גם ייסוף ריאלי של הדולר, שהחליש את התחרותיות של ארה"ב, יחסית למוצרי משקים אחרים. הן בשוק האמריקאי והן בשוקי העולם.

במטבעות האחרים ניכרות תנודות ריאליות: הפרנק הצרפתי פוחד ריאלית יותר מהמטבעות האחרים במשך 1982, אך ב-1983 פוחד ריאלית בדומה למטבעות אלה. שינויים אלה מרמזים על כיוון השינויים ברווחיות היצוא של ישראל, ושל מדינות אחרות. השינויים במחירים היחסיים בין המדינות השונות באירופה היו קטנים, יחסית לשינוי הגדול שחל ברווחיות בין אירופה כולה לארה"ב. נתוני לוח ז'-30 מראים בבירור, כי מגמת הפיחות של השקל (לפחות עד ספטמבר 1983) התבטאה בירידה יחסית ברווחיות בשווקים האירופיים, ובשיפור יחסי בתחרותיות על השוק האמריקאי.

ד. שוקי הדלק ותנאי הסחר

ב-1983 נמשכה הירידה האטית במחירי הדלק בסחר העולמי, המשקפת את הקטנת יצוא הדלק (כ-2 אחוזים, קצב אטי מבעבר), למרות התאוששות הפעילות הכלכלית בעולם המתועש. התפתחויות אלו מחזקות הערכות קודמות בדבר החשיבות הנודעת להשפעות התחלופה בהסבר הירידה בביקוש העולמי לדלק, מאז משבר הדלק השני (1979 עד 1980)³⁷, יותר מאשר להשפעות המיתון בפעילות הכלכלית.

הירידה במחירי הדלק בממוצע שנתי אף הואצה ב-1983 (12 אחוזים לעומת 5 אחוזים ב-1982, במונחי דולרים) והיתה הגורם המרכזי בשיפור תנאי הסחר של העולם המתועש (4.5 אחוזים בסך ארצות ה-³⁸OECD). גורם זה פעל, כמובן, גם לשיפור תנאי הסחר של ישראל ב-1982 וב-1983.

³⁶ בדולר אכן ניכרה מגמת ירידה ברביע הראשון של 1984.

³⁷ ראה דיון נוסף בפרק ו', סעיף האנרגיה.

³⁸ לאמור, תנאי הסחר של כלל מדינות OECD לעומת שאר העולם. השיפור בתנאי הסחר של כל מדינה בנפרד היה נמוך יותר, שכן מדינות OECD סוחרות בעיקר בינן לבין עצמן.

לוח ז' 31
 השינויים במחירי הדלק (אופ"ק) ומוצרי היסוד, 1980 עד 1983
 (אחוזים, על פי המחיר בדולרים)

1983	1982	1981	1980	
— 12	— 4.8	13	68	אופ"ק (ממוצע משוקלל)
8	— 18	— 18	16	מזון
7	— 13	— 13	11	חומרי גלם לחקלאות
0	— 12	— 12	13	מתכות ומינרלים
6	— 15	— 16	15	כל מוצרי היסוד למעט דלק
9	— 11	— 8	14	כל מוצרי היסוד למעט דלק במונחי זכויות משיכה מיוחדות (SDR)
29.3	33.5	36.0	31.9	המחירים הממוצעים של אופ"ק (דולרים לחבית)

המקור : N.I.E.R., נושאים שונים, כולל יצוא מוצרי יסוד עיקריים של ארצות מתפתחות (ללא ארצות O.E.C.D.).
 מקורות אחרים (למשל I.M.F.) נותנים אומדנים שונים קמעא.

לוח ז'נ"ו 1
ההתפתחויות בשערי החליפין בעולם¹, 1980 עד 1983
(העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת, אחוזים)

אחוז מצטבר עד סוף 1983				
מסוף 1982	מיולי 1980	1983	1982	1981
1. שערי מטבעות נבחרים לעומת הדולר				
— 12.0	— 36.4	— 5.0	— 6.9	— 19.6
				מרק גרמני
— 11.4	— 39.5	— 12.7	— 13.7	— 12.8
				לירה שטרלינג
— 13.5	— 38.0	— 6.4	— 6.6	— 20.3
				גילדן הולנדי
— 18.2	— 51.6	— 13.8	— 17.3	— 22.2
				פרנק צרפתי
2. שערים ריאליים לעומת הדולר ¹				
— 10.8	— 35.4	— 5.4	— 4.4	— 21.6
				מרק גרמני
— 7.0	— 29.4	— 9.2	— 8.9	— 12.8
				לירה שטרלינג
— 10.0	— 34.4	— 6.5	— 3.2	— 21.3
				גילדן הולנדי
— 4.5	— 20.3	— 4.8	— 10.7	— 22.0
				פרנק צרפתי
3. השינוי בשער החליפין של השקל לעומת:				
208.2	1,885.7	131.7	112.4	122.9
				דולר ארה"ב
171.3	1,162.6	120.2	97.1	79.7
				מרק גרמני
173.1	1,101.1	102.3	83.5	94.1
				לירה שטרלינג
166.6	1,130.1	116.8	98.0	78.1
				גילדן הולנדי
152.1	860.7	99.9	75.7	73.9
				פרנק צרפתי
193.6	1,385.9	116.8	96.8	93.5
				סל 5 המטבעות ²
194.1	2,070.3	140.0	124.6	131.4
				4. מחירי תפוקה תעשייתית לשוק המקומי ³

(1) שערי החליפין לעומת הדולר, מנוכים בהפרשי עליות המחירים הסיטוניים במדינות המתאימות.
(2) ממוצע שערים יציגים של חמשת המטבעות, לפי שקלול המשקף את הרכב סחר החרץ של ישראל.
(3) מחירים סיטוניים של תפוקת התעשייה לשימושים מקומיים. למעט מזון, כרייה וחציבה.
המקור: שערי חליפין ומדדי מחירים בעולם — IFS.

לוח ז'נ"2
המאזן המסחרי של ישראל לפי אזורי סחר גיאוגרפיים¹, 1981 עד 1983

1983		יצוא			יבוא		
יצוא	יבוא	1983	1982	1981	1983	1982	1981
(מיליוני דולרים)		(אתוזים)					
1,471	2,992	38	36	38	48	47	47
1. השוק המשותף							
185	471	5	5	5	7	8	7
איטליה							
71	235	2	1	1	4	3	3
בלגיה ולוקסמבורג							
332	1,040	8	8	9	16	16	16
גרמניה							
219	228	6	4	4	4	4	5
הולנד							
397	539	10	10	10	9	9	9
בריטניה							
227	406	6	6	7	6	6	6
צרפת							
60	73	1	2	2	1	1	1
יתר ארצות השוק המשותף							
152	561	6	6	7	9	9	9
2. איזור הסחר החופשי							
91	205	2	2	2	3	2	3
3. ארצות אירופה האחרות							
839	1,740	22	18	18	28	29	31
4. צפון אמריקה							
813	1,635	21	17	17	26	27	30
ארה"ב							
26	105	1	1	1	2	2	1
קנדה							
189	587	5	5	5	9	9	7
5. ארצות אחרות							
46	274	1	1	1	4	3	2
מזה: יפן							
83	170	2	2	2	3	3	2
דרום אפריקה							
1,042	183	27	33	30	3	4	3
6. לא מסווג							
3,904	6,268	100	100	100	100	100	100
7. סך הכול ברוטו							

(1) יבוא ויצוא ללא יהלומים ודלק, וללא הסחר עם יהודה, שומרון וחבל עזה.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

								312.7	352.5	344.5	338.1	ברזל, פלדה ומוצריהם
								789.4	697.6	659.7	622.0	חלקי חילוף, מכשירים ואבזריהם
								564.5	531.0	518.9	485.2	מוצרי תעשיות כימיה ופלסטיקה
								265.9	262.1	265.9	236.0	נייר, עץ ומוצריהם
								712.6	742.3	843.0	695.9	שונות
— 8.1	7.6	— 6.2	4.1	— 8.6	— 12.9	2.9	44.6	1,607.7	1,914.2	2,043.2	2,116.4	4. דלק
37.8	18.1	— 47.3	11.3	— 0.7	— 8.5	— 10.3	9.3	782.2	571.8	529.1	1,119.7	5. יהלומים גולמיים ומלוטשים (נטו)
								— 139.2	— 72.5	— 58.4	— 66.3	6. סחורות שלא פורטו, פחות החזרות
10.2	10.9	2.8	— 11.5	— 4.6	— 8.5	— 3.1	20.4	8,370.0	7,960.4	7,847.0	7,878.3	7. סך יבוא הסחורות נטו, לפי סחר חוץ
								— 315.5	— 284.5	— 310.7	— 325.7	8. התאמות מאזן התשלומים
4.7	— 8.4	34.3	9.8	1.0	— 2.2	— 4.2	21.0	273.3	258.4	288.6	224.3	9. יבוא סחורות מיוש"ע
9.7	10.1	4.5	— 10.4	— 4.3	— 7.9	— 3.7	20.0	8,327.8	7,934.3	7,824.9	7,776.9	10. סך יבוא הסחורות נטו, לפי מאזן התשלומים
13.7	12.3	20.4	— 20.3	— 4.0	— 6.9	— 4.5	14.3	5,664.6	5,189.9	4,964.0	4,316.5	מזה: למעט דלק, יהלומים ויוש"ע

(1) על בסיס רישום היבוא סי"פ.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ז'נ"י-4
ההתפלגות הגיאוגרפית של היצוא לפי ענפים, 1983

סך הכול	כלתי מסווג	שאר הארצות	צפון אמריקה	ארצות החברות באפ"א	ארצות השוק המשותף
(א ח ו ז ים)					
100	—	11.5	1.8	24.1	62.6
1. היצוא החקלאי					
2. יצוא תעשייתי (למעט יהלומים)					
100	27.5	17.8	19.9	3.2	31.6
א. מזון, משקאות וטבק					
100	4.4	17.0	14.5	6.4	57.7
ב. טקסטיל, הלבשה ועוד					
100	1.2	7.1	7.5	4.3	79.9
ג. נייר, דפוס ושונות					
100	1.6	15.5	52.6	5.9	24.4
ד. כרייה וחציבה, מינרלים אלי-מתכתיים					
100	—	61.4	20.0	0.7	17.9
ה. כימיה, גומי ופלסטיק					
100	20.5	25.6	11.9	2.9	39.1
ו. מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות					
100	63.2	12.7	13.9	1.4	8.8
ז. ציוד חשמלי ואלקטרוני					
100	18.9	23.1	33.5	2.8	21.7
ח. כלי הובלה					
100	68.5	10.1	17.8	0.6	3.0

לוח ז'-נ' 5
היצוא החקלאי, 1980 עד 1983¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת												
בכמות				במחיר								
1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	
(אחוזים)								(מיליוני דולרים)				
								154	151	157	136	1. גידולי שדה
— 44.4	— 19.7	24.0	— 0.2	— 20.9	4.9	— 29.7	138.3	7	17	20	23	א. גידולי מקשה
6.8	15.0	9.9	— 0.6	3.2	— 14.9	9.7	8.4	132	120	122	101	ב. כותנה
16.0	27.1	17.8	2.4	— 4.2	— 24.6	1.5	11.9	13	12	12	10	ג. אגוזי אדמה
— 32.3	21.5	23.5	— 22.7	3.0	— 25.0	— 0.9	34.9	34	48	53	43	2. ירקות ותפוחי אדמה
								6	16	12	14	3. עופות ובעלי חיים
— 15.0	— 10.0	14.7	— 19.2	5.6	— 16.0	— 7.1	12.3	167	186	246	231	4. הדורים
								64	62	41	40	5. פירות
18.0	93.6	18.4	— 46.0	— 13.7	— 19.7	— 6.0	31.6	56	55	36	32	מטעים סובטרופיים ואחרים
								80	89	87	90	6. פרחים, שתילים וצמחי נוי
— 5.6	7.1	15.5	— 15.3	— 2.7	— 14.0	— 6.6	18.0	507	552	600	556	7. סך היצוא החקלאי
— 0.2	18.9	16.2	— 11.8	— 6.8	— 12.9	— 6.3	22.2	340	366	353	325	8. סך היצוא החקלאי, למעט הדורים

(1) בשורות 8,7,1 כלולים סעיפים קטנים נוספים, שאינם מפורטים כאן.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ז'נ"ב 6
יבוא השירותים, 1979 עד 1983¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת					1983	1982	1981	1980	1979	
					1983	1982	1981	1980	1979	
(מיליוני דולרים)										
(אחוזים)										
1.0	— 0.8	4.2	9.9	1,100.0	1,089.0	1,097.9	1,053.2	957.9		1. תחבורה
14.4	0.4	17.5	18.0	191.0	167.0	166.4	141.6	120.0		א. דמי נסיעה
— 29.1	— 6.0	— 2.9	— 18.4	95.0	134.0	142.5	146.8	180.0		ב. דמי חכירה
1.3	— 2.3	4.5	18.3	535.0	528.0	540.2	517.0	437.0		ג. שירותי נמל
7.3	4.5	0.4	12.2	279.0	260.0	248.8	247.8	220.9		ד. שונות
18.5	0.8	21.6	15.0	762.6	643.6	638.2	525.0	456.7		2. תיירות
— 21.4	12.0	— 24.2	— 2.9	22.0	28.0	25.0	33.0	34.0		3. ביטוח
4.1	3.4	— 20.3	13.0	127.0	122.0	118.0	148.0	131.0		4. ממשלה לנמ"א
12.7	32.3	59.0	11.9	885.8	786.2	594.1	373.7	334.1		5. שירותים אחרים
26.1	36.2	11.6	4.9	301.4	239.1	175.6	157.3	149.9		א. דמי סוכן
6.8	30.7	93.4	17.5	584.4	547.1	418.5	216.4	184.2		ב. שונות
										6. סך השירותים, למעט
8.6	7.9	16.0	11.5	2,897.4	2,668.8	2,473.2	2,132.9	1,913.7		הון גיוש"ע
— 3.2	18.7	18.0	42.5	2,666.1	2,754.0	2,320.0	1,966.0	1,380.0		7. שירותי הון
										8. יבוא שירותים
12.3	10.5	9.4	13.7	404.1	359.9	325.8	297.9	262.1		מיוש"ע
12.9	10.8	9.4	10.8	387.7	343.5	309.9	283.4	255.7		מזה: שכר עבודה
3.2	13.0	16.4	23.7	5,967.6	5,782.7	5,119.0	4,396.8	3,555.8		9. סך יבוא השירותים

(1) על בסיס יבוא סחורות סי"פ. יבוא שירותי הובלה וביטוח של סחורות כלולים ביבוא סחורות. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ז'נ"ז-7
יצוא השירותים, 1979 עד 1983¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת									
1983	1982	1981	1980	1983	1982	1981	1980	1979	
(אחוזים)				(מיליוני דולרים)					
— 2.7	— 9.6	3.5	18.4	1,255.7	1,290.7	1,428.2	1,380.0	1,165.6	1. תחבורה
12.7	— 18.4	— 0.3	4.1	186.0	165.0	202.3	203.0	195.0	א. דמי נסיעה
— 54.2	— 37.6	6.5	64.4	27.0	59.0	94.6	88.8	54.0	ב. דמי חכירה
— 18.4	5.5	3.1	50.3	93.0	114.0	108.1	104.9	69.8	ג. שירותי נמל
0.0	— 43.6	10.9	25.0	46.6	46.6	82.6	74.5	59.6	ד. שונות
— 2.2	— 3.3	3.3	15.2	178.0	182.0	188.3	182.2	158.1	ה. הובלת מטעני יצוא
1.5	0.2	13.9	7.1	339.1	334.1	333.4	292.6	273.2	ו. הובלת מטעני יבוא
— 1.0	— 6.9	— 3.5	21.9	386.0	390.0	418.9	434.0	355.9	ז. הובלה בין נמלים זרים
— 4.2	— 12.6	0.7	21.9	916.6	956.6	1,094.8	1,087.4	892.4	מזה: סך התחבורה ללא מטעני יבוא
15.3	— 8.7	8.2	13.2	1,022.2	886.2	970.2	896.4	792.1	2. תיירות
— 13.1	— 44.7	59.8	4.9	21.2	24.4	44.1	27.6	26.3	3. ביטוח (כולל מטעני יבוא)
0.0	42.9	— 6.7	— 21.1	20.0	20.0	14.0	15.0	19.0	4. ממשלה לנמ"א
2.9	8.9	1.4	20.9	907.1	881.3	809.4	798.4	660.2	5. שירותים אחרים
2.5	— 13.0	— 40.8	32.7	288.5	281.4	323.3	546.2	411.7	א. דמי סוכן
3.1	23.4	92.7	1.5	618.6	599.9	486.1	252.2	248.5	ב. שונות
4.0	— 5.0	4.8	17.1	3,226.2	3,102.6	3,265.9	3,117.4	2,663.2	6. סך השירותים למעט הון ויוש"ע
— 15.1	11.7	41.2	30.2	1,408.7	1,658.3	1,485.0	1,052.0	808.0	7. שירותי הון
11.4	1.8	— 0.8	49.3	137.7	123.6	121.4	122.4	82.0	8. יצוא שירותים ליוש"ע
— 2.3	0.3	13.5	20.8	4,772.6	4,884.5	4,872.3	4,291.8	3,553.2	9. סך יצוא השירותים

(1) על בסיס יבוא סחורות ס"פ יצוא סחורות פ"ב.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.